گەڕانەوە لای خوا سبحانه وتعالى

بەرەو خوا وەرچەرخان و
واز لە گوناح و سەرپێچی هێنان و
گۆڕانکاری ڕیشەیی بەسەر خۆدا هێنان

عەلی باپیر

چاپی یەکەم

١٤٢٢ ك ٢٠٠١ ز

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ قُلْ يَاعِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ، وَأَنِيبُوا إِلَى رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمْ الْعَذَابُ ثُمَّ لا تُنْصَرُونَ، وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمْ العَذَابُ بَغْتَةً وَأَنْتُمْ لا تَشْعُرُونَ ﴾

(الزمر: ٥٣-٥٥)

پێشکەشە

بە هەموو ئەو کەسانەی کە بەرەو خوای بەرزو مەزن دەگەڕێنەوە:

★چ لە کوفرو شیرك و نیفاقەوە، بۆ ئیمان و خوا بە یەکگرتن و ساغیی و ڕاستیی.

★وە چ لە گوناح و تاوانە گەورەو گچکەکانەوە، بۆ خواپەرستیی و فەرمانبەریی.

★وە چ لە بێ ئاگایی و تەم و مژەکانی سەر دڵ و دەروونەوە، بۆ دڵ بێداریی و صەفاو بێ خەوشیی.

بە ئومێدی ئەوە کە مایەی بەرچاوڕوونی زیاتریان بێت لەو سەفەرە پڕ خێرو بێرەی تەمەنیاندا.

پێشەکی

الحمد لله التواب الرحيم و الصلاة و السلام على حبيبنا و شفيعنا محمد المبعوث رحمة للعالمين و آله أجمعين و من دعى بدعوته و سارَ بَسيرتِهِ الى يوم الدين.

خوێنەری بەڕێز:

لە سۆنگەی ئەوەوە کە ئەم کتێبە وتارێکی ڕۆژی جومعەیە کە لە مزگەوتی گەورەی شارۆچکەی (تەکیە) دراوە [1] کەبە ناوونیشانی (تۆبەو گەڕانەوە لای خوا) بووە، ئایەتەکانی ژمارە (٥٣ و ٥٤ و ٥٥)ی سوورەتی (الزمر) هەوێنی بوون، هەروەها هەر ئەو سێ ئایەتە بە هەمان شێوە بوونە هەناوو هەوێنی ئەم کتێبەش، بۆیە بە پەسەندم زانی کە تەفسیرو توێژینەوەیەکی کورتیشیان بکەمە پێشەکی ئەم کتێبە.

خوای بە بەزەیی و بەخشندە فەرموویەتی:

﴿ قُلْ يَاعِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴾ الزمر: ٥٣.

﴿ وَأَنِيبُوا إِلَى رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمْ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ ﴾ الزمر: ٥٤

﴿ وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمْ العَذَابُ بَغْتَةً وَأَنْتُمْ لا تَشْعُرُونَ ﴾ الزمر: ٥٥

واتە: {ئەی موحەممەد بەناوی منەوە بەندەکانم بانگ بکەو، بڵێ: ئەی ئەو بەندانەم کە سەبارەت بە خۆتان سنوور بەزێنیتان کردوە! لە بەزەیی خوا نائومێد مەبن، بێگومان خوا لە تێکڕای گوناحان دەبووڕێ، چونکە بێگومان هەر ئەوە لێبوردەی بەخشندە.

وە بەرەو لای پەروەردگاری خۆتان بگەڕێنەوەو گەردن کەچ بن بەر لەوەی ئازار (ی دۆزەخ)تان بۆ بێت پاشان پشتیوانیتان لێ نەکرێ.

---

[1] لە ساڵی(١٤٢١ك) بەرانبەر (١٩٩٩ز)ەوە هەردووك برای بەڕێز (صلاح الدین) تەکیەیی و (عبدالرحمن) شوانیی لەسەر کاسێتەوە هێنابوویانە سەر قاقەز، خوا پاداشتیان بداتەوە، چونکە هەرچۆن بێ نووسینەکەی ئەوان هۆکارێکی گرنگ بوو بۆ گەڵاڵەبوونی بیرۆکەی دانانی ئەم کتێبە.

وه بکەونە شـوێن چاکـترین ئـەوەی کـە لـە پەروەردگارتانـەوە بۆتـان نێرراوەتـە خوارێ بەر لەوەی کتوپڕ ئازار(ی دۆزەخ)تان بۆ بێت بێ ئەوەی هەستی پێ بکەن }.

جا ئێستا با سەرنجی ئـەم سێ ئایەتـە بـەهێزو پـێزە بدەیـن داخـوا لـە بـارەی تۆبەکردن و بەرەو خوای بەخشەرو دادگەر گەڕانەوە چی‌یان تێدایە!

یەکـــەم: جـارێ ئایـەتی یەکـەم کـە زۆر لـە توێـژەرەوان (مُفَسِّرین) بـە ئومێـد بەخشترین ئایەت (أَرْجى آيـة)ی قورئانیـان دانـاوەو منیـش قەناعـەتم وایـە کـە بـە تەئکید هەروایە، ئەم بەرەکەت و ڕۆشنایی‌و فەرەحنایی‌یانەی بۆ گوناحباران گرتۆتە نێو خۆی:

١-کە لە وشەی (قُلْ) وەردەگیرێ، ئەوەیە کە خـوای بەخشـندە پێغەمبـەری خـۆی ڕاسپاردوە کە بۆی بانگی بەندە گوناحبارەکان بکات. چونکە دەزانن کە پێغەمبەرێك ﷺ بە دەقی قورئان بە (رحمـة للعـالمين) الأنبياء -١٧٠- و بە (رؤوف رحيـم) التوبة -١٢٨-. وەسـف کرابێـت و، بـەرەو (أَرْحَـمُ الرّاحمـين) يوسف -٩٢-یـش بانگیـان بکـات ئـەوە بەخشران و چاوپۆشی لێ کرانیان مسۆگەرەو با بێخەم بن و خاتر جەم بن!

٢-کە لە وشەی: (يا عبادي) وەردەگیرێ، ئەوەیە کە خوای بە بەزەیی بە نازنـاوی (بـەندەکانم) دوانـدنی کـە بێگومـان بـۆ مەدحـە، پاشـان پـاڵی داونـە لای خـۆی وەك ئـەوەی بفـەرموێ: هەرچـەندە بـەندەی لاسارو خراپیش بن، بەڵام مـادام هـی خـۆمـن ئەگەر بگەڕێنەوە لام هەر پێتان ڕازیم!

وە ئـەم وشـەیە ئـەو فەرموودەیـەی پێغەمبـەری خـوا ﷺ دێنێتـەوە یـاد کــە فەرموویەتی: **(للهُ أَشدُّ فَرَحاً بِتَوْبَةِ عَبْدِه مِنْ أَحَدِكُمْ سَقَطَ عَلـى بَعـيْرِهِ وقَـدْ اَضَلَّـهُ في أَرْضٍ فَلاةٍ)** رواه البخاري و مسلم عن أنس بن مالك رضي الله عنه.

واته: (بێگومان خوا بە گەڕانەوەی بەندەکەی بۆ لای شادمان ترە لە یەکێکتان کە لە کاتێکدا لە دەشت و بیابانێکی چۆڵ و دوورە دەستدا حوشترەکەی بزر کردوە لـە نەکاو دەیدۆزێتەوە).

٣-کـە لـە وشـەی (أَسْـرَفُوا) دەفامرێتـەوە، ئەوەیـە کـە ئـەو بـەندە گوناحکـارو خەتابارانـەی خـوا بانگیـان دەکـات بـۆ تۆبـەکردن و گەڕانـەوە لای خـوا، تــەنیا

گوناحکارو تاوانبارانێکی ئاسایی نین! بەڵکو هەموو سنوورێکی گوناح و تاوانیان بەزاندوە، چونکە وشەی (إِسْراف) وەك (راغب الأصفهاني) گوتوویەتی[2] بریتیە لە: (تجاوزُ الحَدّ في كلِّ فِعْلٍ يَفْعَلُهُ الإنْسان وإِن كان ذلك في الإِنفاق أَشْهَرُ) تێپەڕاندن لە سنوور لە هەر کردەوەیەکدا کە ئینسان ئەنجامی دەدات، هەرچەندە لە ماڵ و سامان خەرج کردندا باوترە.

کەواتە: با ئەو بەندەو گوناحکارانە هەر کەسێکی هەن و هەر گوناح و تاوانێکیان هەیە بێ هیوا نەبن و مەترسی ئەوەیان نەبێ کە لێبوردن و بەزەیی خوا نەیانگرێتەوە.

٤-کە لە وشەی (على أَنْفسَهِمْ) دەفامرێتەوە، ئەوەیە کە خوای کەرەم و لوطف بێ سنوور، ئاماژەی فەرمووە بەوە کە گوناح و هەڵەکان خوا بۆیە پێی ناخۆشە بەندە توخنیان بکەوێ، چونکە وەك تفی بەرەو سەرێ هەر بۆ خۆیان دەگەڕێتەوەو بە کورتی خوا لەبەر خۆیان پێی ناخۆشە گوناح بکەن نەك لەبەر خۆی.

٥-کە لە ڕستەی (لاتَقْنَطُوا مِنْ رحمة الله) وەردەگیرێ، ئەوەیە کە بێ هیوا بوون و تەمابڕاو بوون لە بەزەیی و کەرەمی خوا قەدەغەیە، بۆیە خوا (نَهي)یان لێ دەکات، دیارە (نَهي)یش لە ئەسڵدا نیشانەی قەدەغە بوون و حەڕامییەو ئاشکراشە کە (نهي) لە هەر شتێك فەرمان (أَمْر)ە بە پێچەوانەو دژەکەی، کە لێرەدا ئومێدەواریی و بە تەمابوونە.

٦-کە لە ڕستەی: (إِنَّ اللهَ يَغْفِرُ الذُّنوبَ جَمِيْعاً) دەفامرێتەوە، ئەوەیە کە ئەم تەعبیرە هەرچی ڕەگەز (جِنْس) و جۆری گوناح و تاوانە دەیگرێتەوە، چونکە هەم ئەلیف و لام (أل)ی سەر (ذنوب) بۆ (جِنس)ەو هەم وشەی (جميعاً)یش یەکجاری گەسك لە هەرچی گوناح و هەڵەو پەڵەیە دەدات، وە پێشتریش ئامرازی (إِنَّ) کە بۆ داکۆکی و جەخت لەسەر کردن (تأكيد)ە لێبوردن و بەخشینەکە مسۆگەر دەکات!

٧-کە ڕستەی: (إِنَّهُ هو الغَفورُ الرَّحيم) دەیگەیەنێ، ئەوەیە کە بە چەندان شێوەی جەخت کردن خوا داکۆکی کردوە کە بەس ئەوە لێبوردەو بەخشندە، چونکە هەم (إِنَّ) کە ئامرازی داکۆکی (أَداة التأكيد)یەو هەم ڕاناوی (هُوَ) کە بۆ جەخت لەسەر

---

[2] بڕوانە: (مفردات ألفاظ القرآن) ص ٤٠٧، ٤٠٨.

کردن و کورت هەڵهێنان (حَصْر) ەو هەم وشەکانی (غفور و رحیم) کە هەردووکیان بەشێوەی (صیغة المبالغة) هاتوون و لە ئەسڵدا (غافر و راحم)ن، سەرجەمیان حەتمیەتی لێبوردنی خواو بەزەیی و بەخشندەیی نواندنی دەگەیەنن.

دووەم: ئایەتی دووەمیش بریتیە لە فەرمان کردن بە گەڕانەوە بەرەو پەروەردگار، بەڵام گەڕانەوەیەکی ئەوتۆ کە پەنهان و ئاشکرای ئینسان بگرێتەوە، چونکە وشەی (إنابة) هەرچەندە بە مانای گەڕانەوە دێ، بەڵام زیاتر گەڕانەوەی دەروونی و لە ناخەوە دەگرێتەوە. دیارە وشەی (إِسْلام)یش زیاتر ڕواڵەت دەگرێتەوە، بە تایبەت کە لێرەدا لەگەڵ (إِنابة)دا هاتوە، ئەگەرنا هەم (إِنابة) و هەم (إِسْلام)یش ئەگەر بە موتڵەقی و بە تەنیا بێن ڕواڵەت و پەنهان (ظاهر و باطن) دەگرنەوە.

کەواتە: ئەم ئایەتە چۆنیەتی و جەوهەری تۆبەو گەڕانەوە لای خوامان بۆ دەردەخات کە بریتیە لە گەڕانەوە بە دڵ و جەستەو پەنهان و ڕواڵەت و دەروون و دەرەوە، بۆ لای خوا جَلَّ جلاله.

پاشان ترسی مەرگ و[3] قیامەت و دواڕۆژ دەخاتە بەرچاوی بابای گوناحبار تاکو هەرچی زووتر پەلە بکات و دەست لە گەڕانەوەکەی بجووڵێنێ و بە خەیاڵ پڵاوو شتی پووچ و بێ جێ نەیوەخرێنێ[4].

سێیەم: وە سەرەنجام لە ئایەتی سێیەمیشدا خوای پەروەردگار ڕێبازو شێوازی بەرەو خوا گەڕانەوەو لەگەڵ خوا ئاشت بوونەوەو بەرەو طاعەت چوونەوە دەخاتە بەرچاوی بابای تۆبەکار کە بریتیە لە پەیڕەویی کردن و شوێن کەوتنی کتێبی خوا، چونکە ئینسان ئەگەر بەرچاوی ڕوون نەبێ چۆن چۆنی و بە کوێدا بەرەو خواو ڕەزامەندیی خوا بچێ؟! هەرچەندە دڵگەرمانەو دڵسۆزانەش لێ بخەفتێ سەرەنجام سەری لێ تێك دەچێ.

کەواتە: ئەم سێ ئایەتە هەر سێك پێکهێنەرە بنچینەییەکان (المکوِّنات الثلاث الأَساسيِّة)ی تۆبەو بەرەو خوا گەڕانەوەیان خستوونە ڕوو، کە بریتین لە:

---

[3] دەشگونجێ مەبەست لە (عذاب) ئازارو سزاو تۆڵەی دنیایی بێت.

[4] نەیوەخرێنێ: دوای نەخات، وەخراندن: دواخستن (تأخیر).

یەک: بانگ کردنێکی پڕ لوطف و خۆشەویستی و بەزەیی و هاندان و ڕێ بۆ خۆشکردن و تەماعی لێبووردن و بەخشین خستنەبەر، بە شێوازێکی یەکجار دڵنیاکەرو جەخت لەسەر کراو و بیانووبڕ[٥]، وە لێ قەدەغەکردنی نائومێدیی و بێ هیوایی.

دوو: فەرمان پێکردن بە گەڕانەوەیەکی ڕاست و ساغ و ڕوونکردنەوەی جەوهەرو کاکڵی (تۆبە)، **واتە** لە ئایەتی پێشوودا بانگ کراون و دەعوەت کراون و ڕاچڵەکێنراون و هاندراون، لەم ئایەتەشدا ئەسڵی مەبەستیان لێ حاڵی کراوەو فەرمانیشیان پێ کراوە و بگرە هەڕەشەشیان لێکراوەو ترسیشیان وەبەرنراوە ئەگەر بێت و فەرمانی خوا جێبەجێ نەکەن و بە دەنگییەوە نەچن و دەعوەت و بانگهێشتنەکەی قبووڵ نەکەن!

چ کەرەم و بەزەییو بەخششێکی عەجایب و نەدیتراو و نەبیستراو و نەزانراو!!

بانگ کردن و دەعوەت کردن لە ڕێی نوێنەرێکی بەرجەستەی بەزەیی خوا (رحمة للعالمين) پاشان قەدەغەکردنی نەهاتن و دەعوەت قبووڵ نەکردن، ئنجا لەسەر فەرزکردنی دەعوەت قبووڵ کردن و بەدەنگەوە هاتن!!

ئەمەش هەمووی بۆچی؟! تاکو لێیان خۆش بێ و بەزەیییان لەگەڵ بنوێنێ و بیانخاتە بەهەشتی خۆیەوە!

سێ: دیاری کردن و پێشاندانی ڕێبازو چۆنیەتی و شێوازی ئەو گەڕانەوەو بادانەوەیە بەرەو خوا، کە شوێن کەوتن و پابەندییە بە قورئانەوە کە چاکترین و گەورەترین کتێبی هاتوە خوارەوەی خوای کاربەجێ و دادگەرو بەخشەرە.

---

[٥] (ابن ابي حاتم ابن مُرْدَويه) لە (ابي سَعد)ەوە گێڕاویانەتەوە کە دوای ئەوەی (وَحْشي) مسوڵمان بوو، کە پێشتر لە جەنگی (ئوحود)دا (حَمْزة بن عبدالمطلب)ی مامی پێغەمبەری خوای شەهید کردبوو کە نازناوی (سَيِّد الشهداء)ی هەیە، خوای بەرز ئایەتی ﴿وَالَّذِينَ لا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا﴾ الفرقان –٦٨، ی نارده خوارێ، وەحشی و هاوەڵەکانی گوتیان، ئێمە ئەم گوناحانەمان هەموو کردوون، پاشان خوا (قُلْ يا عبادي الذين اسرفوا)ی نارده خوارێ – و قەناعەتیان هات کە خوا لێیان خۆش دەبێ. بڕوانە: (فتح القدير الجامع بين فنِّى الرواية و الدراية من علم التفسير) للشوكاني، ج٤، ص ٥٦٨.

بەڵی خوای لێبوردەو بەخشەر تبارك و تعالی پاش بانگ کردنی بەندە گوناحبارەکانی -کە هەموو جۆرە بەندەکانی خوا بە مسوڵمان و نامسوڵمانەوە دەگرێتەوە-، وە فەرمان پێکردن و داکۆکی لەسەر کردنیان کە حەتمەن دەبێ بە دەنگیەوە بێن و حاڵی کردنیشیان لە مەبەست (مَقْصود)ی ئەو بانگهێشت کردنە، ئەوجار ڕێگاو چۆنیەتی چوون و گەیشتنی پێشان داون! واتە: لەم سێ ئایەتە بەهێزو پێزەدا سێ پەرچ (مانِعْ)ی گەورەی سەرڕێی بەرەو لای خوا گەڕانەوە لابراون و سێ گرفتی گورچك بڕی بابای تۆبەکار چارەسەرکراون، کە بریتین لە:

١-دەست لە خۆ شۆردن و نائومێد بوون لە بەزەیی و بەخششی خواو زۆر خۆ پێ خراپ و پیس بوون کە بە هیچ ڕەنگێك خوا نایبەخشێ! جا ئەم گرفتە گەورەیە بە ئایەتی: ﴿ قُلْ يَاعِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴾ الزمر ٥٣. چارەسەرکراوە.

٢-بە هەڵەداچوون لە چەمك و واتاو جەوهەری تۆبەکردندا، یان هەر پێ ئاشنا نەبوونی، کە زۆر کەس پێی وایە گەڕانەوە لای خوا تەنیا شتێکی ڕواڵەتییەو بە گوتنی چەند جارێك (أستغفر الله) مەداری ساز دەبێ! جا ئایەتی: (و أنيبوا الى ربكم و أسلموا لَهُ..) ئەو پەرچەشی لابردوەو گرفتی ئەو بە هەڵەداچوونەشی چارەسەر کردوەو ڕایان گەیاندوە کە (تۆبە) وەرچەرخان (إِنْعطاف) و گۆڕانکارییەکی ڕیشەیی و قووڵە کە هەرکام لە دەروون و دەر (باطن و ظاهر)ی ئینسان دەگرێتەوە..هتد.

٣-بە ڕێگا نەزانین و ئاشناو شارەزا نەبوون لە قۆناغی دوای گەڕانەوە کە پێویستە چی و چۆن بکرێ و چ ئەرکێك ئەنجام بدرێ، کە بە ڕاستی ئەم گرفت و پەرچەش یەکجار مەترسیدارو زیان بەخشە، چونکە دەبینی بابای سەرپێچیکەرو گوناحبار گەڕاوەتەوە لای خواو بڕیاری داوە بەندەی چاك و پاك بێ، بەڵام لە سۆنگەی ئەوەوە کە تۆبەو بڕیارەکەی لە حاڵەتێکی دەروونی و هەڵوێستێکی عاتیفییانە بەولاوە نیە، هیچ گۆڕانکاری و وەرچەرخانێکی ئەوتۆی تێدا پەیدا نابێ و بگرە جاری وایە لەبەر بێ زانستی و نەشارەزایی ڕوو لە شتی هەڵەو جۆرە مسوڵمانەتییەکی داهێنراو (تَدَيُّنٌ مُبْتَدَعٌ)یش دەکات و ئەم حاڵەتە نەخۆشییەش - کە بریتیە لە دینداری کردنی دڵگەرمانەو عاتیفییانەی دوور لە شارەزایی شەرعیی

(بعيداً عن العلم الشرعي)- لەنێو سەرجەم چین و توێژە ئیسلامییەکاندا هەیە چ ئەهلی تەصەووف و سەلەفیی ناوو چ کۆمەڵ و بزووتنەوە ئیسلامییەکانیش، وە چ خەڵکی عەوام بە گشتی، جا ئایەتی: (واتَّبعوا أحسَنَ ما أُنْزِلَ اليكم من رَّبكم..) چارەسەری ئەو گرفتە کوشندەیەو ئەو پەرچ و کۆسپە ڕێگرە دەکات و لای دەبات، یەکسەر پاش (تۆبەکردن) ڕوو بە بابای تۆبەکار دەکاتە شارەزایی لە قورئان و زانستە شەرعییەکان تاکو گەڕانەوەکە تەنیا سۆزو عاتیفەو هەڵچوونێکی کاتی نەبێ.

لە کۆتایی ئەم پێشەکییەشدا دەڵێم: خوای کاربەجێ کە مرۆڤی لەم سەر خڕۆکەی زەوییە بە مەبەستی تاقیکرانەوە داناوە ﴿ الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ﴾ الملك -٢- **سروشتی ئینسانی وا هەڵخستوە کە بەبێ بەندایەتی بۆ خوا کردن و پەیوەندی لەگەڵ هەبوونی ئارام نەگرێ و ئۆخژنی بۆ نەیەت و بەختەوەر نەبێ.**

بۆیە گەڕانەوە بۆ لای خواو بەندایەتی بۆ کردنی و پەرستنی، مەرجی بنەڕەتی و ڕیشەیی سەرفرازیی و بەمرادو مەبەست گەیشتنی ئینسانەو بەبێ ئەوە ژینتاڵ و شپرزە حاڵ و بێ بەش و سەربەهەش دەبێ!

خوای بەخشندەی بە بەزەیی فەرموویەتی: ﴿ ..وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ النور -٣١-، **واتە:** .. **وە ئەی بڕوادارینە! تێکڕا بگەڕێنەوە بۆ لای خوا بەڵکو بەمراد بگەن**[٦].

بەڵی تەنها ڕێی بەمرادو مەبەست گەیشتنی ئینسانەکان بۆ لای خوا تبارك و تعالی گەڕانەوەیانە، ئنجا لە سۆنگەی ئەوەوە کە خوای پەروەردگاری بەخشەرو دادگەر بە تەنگ بەندەکانییەوەیەو بەزەیی پێیاندا دێتەوەو پەرۆشنی، لەو هەموو ئایەتانەی قورئانداو هێندە بە جەخت و داکۆکی لەسەر کردنەوە، سەرەڕای فەرمایشتەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ، بانگی بەندەکانی کردوەو دڵی خۆش کردوون و هانی داون و بگرە هەندێك ترسیی وەبەرناون و هەڕەشەشی لێ کردوون کە هەرچی زووە بگەڕێنەوە لای و بێنەوە ژێر سایەی پڕ فەڕو بەرەکەتی بەندایەتی بۆ کردنی و لە بیابانی قاقڕو فەوتێنەری گوناح و سەرپێچی و لادان و تاوان خۆیان قوتار بکەن.

---

[٦] (راغب) گوتوویەتی: (الفَلَحُ: الشَّقُّ، و الفَلاَّحُ: الأَكّارُ، و الفَلاحُ: الظَّفَرُ و إِدْراكُ البُغْيةِ..) پاشان (فَلاحْ)ی دواڕۆژ بە چوار شتان پێناسە دەکات: (بَقاءٌ بِلا فَناءٍ، و غِنيً بِلا فَقرٍ، و عِزٌّ بِلا ذُلٍّ و علمٌ بلا جهلٍ) (مفردات ألفاظ القرآن) ص ٤٦٦،

ڕێ خۆشکردن

خوێنەری بەڕێز!

ئەم کتێبەی بەردەستت کە لە حەوت بەش پێکهاتوە، بابەت و باسەکانی بەم جۆرەی خوارەوە ڕیز کراون:

بەشی یەکەم: پێناسەی (توبة)، کە لە دوو خاڵدا پێناسەمان کردوە، لە خاڵی یەکەمدا لە ڕوانگەی زمانەوەو، لە خاڵی دووەمیشدا لە ڕوانگەی شەرع و شەرعزانان (فقهاء)ەوە.

دیارە هەرکام لە وشەکانی (الإِنابة) و (الأَوبَة) و (الأَسْتِغْفار)یشم بە کورتی پێناسە کردوون.

بەشی دووەم: حوکمی تۆبەو گەڕانەوە لای خوا، کە ئەمیشمان لە چوار خاڵاندا خستۆتە ڕوو کە ئەمانەن:

یەک: تۆبە فەڕزی عەینە.

دوو: پێویستە تۆبە گشتگیر (شامل) بێت.

سێ: دەبێ بەردەوام و نەپساوە بێت.

چوار: پێویستە دەستبەجێ و زوو بەزوو بێ.

بەشی سێیەم: چۆنیەتی تۆبەکردن و پێناسەی تۆبەی ڕاست و ساغ (التوبة النَّصوح) کە چەند تێبینی‌یەکی گرنگمان لە بارەی چۆنیەتی تۆبەکردنەوە خستوونە ڕوو و پێناسەیەکی پوخت و کورتی تۆبەی ڕاست و ساغیشمان کردوە.

بەشی چوارەم: مەرجەکانی تۆبەی ڕاست و ساغ و هۆکارو فاکتەرەکانی سەرگرتنی، کە دوازدە (١٢) مەرجی گەورەو گرنگمان، کە لە هەمان کاتدا بەڵگەو نیشانەشن، بۆ تۆبەی ڕاست و ساغ و وەرگیرانی خستوونە ڕوو. وە ئەم بەشە بەشێکی زۆر گرنگی ئەم کتێبەیەو پێویستە بایەخێکی تایبەتی پێ بدرێ.

بەشی پێنجەم: تۆبە لە چی و چی دەکرێ؟! لەم بەشەشدا لە سێ خاڵی سەرەکی‌دا هەم ناوی گوناح و تاوانەکان (ناوە گشتی‌یەکانیان) و هەم پێناسەی

هەرکام لە گوناحی زل (الكبيرة) و گوناحی بچووك (الصَّغيرة) و، هەم ئەو هۆیانەی کە حوکمی گوناحە گچکەکان دەگۆڕن بۆ هی گەورە، توێژراونەوە.

بەشی شەشەم: شوێنەواری خراپ و شووم و زیانی گوناح و تاوان بۆ تاك و کۆمەڵ.

لەم بەشەشدا لە دوو خاڵی گشتیدا باسی شوێنەوارە شووم و زیان و زەرەکانی گوناح و تاوان دەکەین، لە خاڵی یەکەم ڕۆڵی خراپەکارانەی گوناح و لادان لە ژیانی تاکداو، پاشان کاریگەریی شووم و نەگبەتانەی سەرپێچی و تاوان لە ژیان و گوزەرانی کۆمەڵگادا دەخەینەڕوو.

هەرچەندە زەرو زیان و شووم و نەگبەتیی خراپەو تاوان بە شێوەی ڕاستەقینەی تەنها لە قیامەت و دواڕۆژدا ئاشکرا دەبێ.

بەشی حەوتەم: بەرهەم و شوێنەواری گەڕانەوە لای خوا لە سڕینەوەی گوناح و چاککردنی ئینساندا.

ئەم بەشە کە بەشی کۆتایی ئەم کتێبەیە گەورەترین و گرنگترین بەشیەتی چ لە ڕووی قەبارەو پانتایی بۆ تەرخان کراوی و چ لە ڕووی گرنگی و بایەخی جەوهەرو کاکڵی باس و بابەتەکانییەوە.

وە ئەم بەشە بە گشتی لە دوو خاڵان پێك هاتوە:

أ-کاریگەریی و شوێنەواری تۆبە لە سڕینەوەو لابردنی گوناحدا.

ب-کاریگەریی و بەرهەمی گەڕانەوە لای خوا لە چاککردنی ئینساندا.

پاشان بە (دوا قسەم) کۆتایی بەم کتێبە هێنراوە، کە لە خوای پەروەردگارم داواکارم پێش خوێنەرە خۆشەویستەکان خۆمی لێ بەهرەمەند کردبێت و بکات و یارمەتی هەموو لایەکمان بدات کە بە هۆی هەمیشە گەڕانەوە لای و داوای لێبوردن کردنییەوە ئەم ژیانە کورت و بایەخدارەی ئەم سەرزەوییەمان مسوڵمانانە و پارێزکارانە بگوزەرێنین و بتوانین لەولا کە مەنزڵگای ڕاستەقینەمانە ڕەزامەندیی خواو بەهەشتی ڕازاوەو نەبڕاوەی وەدەست بێنین.

بەشی یەکەم

پێناسەی (تَوْبَة) گەڕانەوە لای خوا

أ-لە ڕوانگەی زمانەوە

ب-لە ڕوانگەی شەرعەوە

أ- پێناسەی (توبة) گەڕانەوەی لای خوا لە ڕوانگەی زمانەوە:

وشـەی (تَوْبَـة) و (تَـوْب) یـانی گەڕانـەوە (الرُّجـوع)، وەك (عَزْمَـة) و (عَـزْم)، وە ڕستەی (تـابَ الی الله تَوْبـاً و مَتابـاً) واتـە: گەڕایـەوە بـۆ لای خـواو لـە گوناحـەوە گەڕایەوە بۆ فەرمانبـەریی[7]، وە بە ڕای (الأَخْفَشْ) وشـەی (تَـوْب) كـۆی (تَوْبَـة)یـە ، بەڵام (المبَّرد) بە چاوگ (مَصْدر)ی دادەنێ، هەروەها لە ڕایەكیشیدا بە كۆ (جَمْع)ی دادەنێ وەك (كَوْزْ) كە كۆی (كَوْزَة)یە.

(أَبو مَنْصور) گوتوویەتی: (أصْلُ تابَ عادَ الی الله و رَجَعَ و أنابَ، و منه قولهُ علیه الصلاة و السلام: "رَبَّ تَقَبَّلْ تَوْبَتِـيْ، و اغْسِـلْ حَوْبَـتي"[8] و تـابَ الله علـی فـلانٍ، أَي عـادَ علیه بالمغْفِرَةِ) حدیث.

واتـــە: ڕیشـەی (تـابَ) یـانی گەڕایـەوە لای خـــواو پەشـێمان بـووەوە، وەك پێغەمبەرﷺ فەرموویـەتی: "پـەروەردگارم گەڕانـەوەم قبـووڵ بكەو گوناحم بشـۆ" وە ڕستەی (تاب الله علی فلانٍ) یانی: بە لێبوردنەوە گەڕایەوە سەری.

هەروەها پسپۆڕانی زمان گوتوویانە:

وشەی (تَوبَة) خوای پەروەردگار و بەندە تێیدا بەشدارن، جا ئەگەر پاڵدرایە لای بـەندە ئـەوە مانـای گەڕانـەوە لای خـواو واز لـە سـەرپێچی (مَعْصیـة) هێنـان و فەرمانبـەریی (طاعـة) ئـەنجام دان دەگەیـەنێ، وە ئەگـەر پـاڵ درایـە لای خـوا ئـەوە گەڕانەوەی خوا بۆ لای بەندەكەی بە بەزەیی و چاكەو لێبوردنییەوە دەگەیەنێ.

هەروەها كە خوای لێبوردە بە (تَوّأبْ) وەسف كراوە مەبەست زۆر لێبوردنی خواو زۆر تۆبە وەرگرتنی لە بەندەكانی و زۆر گەڕانەوەی‌و چاكەو چاوپۆشی‌یەتی لەگەڵیاندا.

هۆی وەسف كرانی بەندەش بە (تَوّابْ) ئەوەیە كە زۆر بۆ لای خوا دەگەڕێتـەوەو زۆر لە هەڵەو گوناح پەشیمان دەبێتەوەو بۆ فەرمانبەریی (طاعَة) دەگەڕێتەوە.

---

[7] بڕوانە سەرجەم فەرهەنگەكانی زمان كە لەو بارەوە كۆكن، بە تایبەت (لسان العَرَب) ج١، ص ٢٣٣، وە (المعجم الوسیط) ص ٩٠، وە (مختار الصَّحاح) ص ٨٠، وە (مفردات أَلْفاظ القرآن) ص ١٨٩.

[8] رواه الترمذي في سُنَنِهِ برقم: ٣٦٢١. و قال: حَدْیث حسن صحیح.

ب- پێناسەی (تَوبة) گەڕانەوە لای خوا لە ڕوانگەی شەرعەوە:

گەڕانەوە لای خوا (التوبَة الى الله) لە ڕوانگەی شەرعەوە بریتیە لە:

{(دڵتەنگ بوون و پەشیمان بوونەوە لە هەڵەو گوناحەکان لەبەر خواو دەست لێ هەڵگرتنیان و بڕیاردان و عەزم جەزم کردن لەسەر نەگەڕانەوە سەریان و هەوڵدان بۆ پڕکردنەوەو قەرەبوو کردنەوەی کەلێنی ڕابردوو، هەموو ئەمانەش بە هاندەری لە خواترسان و شەرم لێکردنی و لە خۆ ڕازی کردنیو دڵنیابوون لە زەرەرو زیانی گوناح و سەرپێچیەکان و، سوودو قازانجی طاعەت و چاکەکان) }

أ: (ابن جرير الطبري) گوتوویەتی:[9]

(معنى التوبة من العبد الى رَبِّه: إنابَتُهَ الى طاعَتِه و أوْبَتِه الى ما يُرْضيْه، بتركِه ما يُسْخِطُهُ من الأمور التي كانَ علَيْها مقيماً مِمَّا يكرهُهُ رَبُّهُ)

واتە: مانای گەڕانەوەی بەندە بۆ لای پەروەردگاری، بادانەوەیەتی بەرەو فەرمانبەریی وی و گەڕانەوەیەتی بەرەو ئەو شتانەی پێیان ڕازی دەبێ، بەهۆی وازهێنان و دەست هەڵگرتنی لەو شتانەی کە خوا پێی ناخۆش بوون و ئەویش ئەنجامی داون.

ب: (قرطبي)یش ئاوا پێناسەی کردوە[10]:

(هيَ النَّدْمُ بالقَلْبِ و تركُ المَعْصيَةِ في الحالِ و العَزْمُ على أَنْ لا يعودَ الى مِثْلها و أَنْ يكون ذلك حياءً من الله)

واتە: (توبة) بریتیە لەوەی بە دڵ پەشیمان بێتەوەو دەستبەجێ واز لە سەرپێچی بێنێ و دڵیشی لەسەر ئەوە چەسپاو بێ کە نەچێتەوە سەری و بە هاندەری شەرم لە خواش بێت.

---

[9] بڕوانە (تفسير الطبري) ج١، ص١٩٥.

[10] بڕوانە (تفسير القرطبي) ج٥، ص ٩١.

جـ: (ابن كثير)يش له پێناسەی (تَوبَة)دا گوتوویەتی[11]:

(التَوبَة النصوح هو أن يُقْلِع عن الذَّنْب في الحاضر، و يَنْدَمَ على ما سَلَفَ مِنْهُ في الماضي و يَعْزِمَ على أَنْ لا يَفْعَلَ في المُسْتَقْبَل، ثم إنْ كان الحق لآدمِيّ رَدَّهُ الَيْه بَطريقه)

واته: تۆبەی نەصووح ئەوەیە کە ئێستا دەستبەجێ واز لە گوناحەکان بێنێ و، بۆ ئەوەش کە ڕابردوە پەشیمان بێت و، بڕیاری پتەویش بدات کە لە داهاتوودا نەیکات، ئنجا ئەگەر مافی کەسێکیشی لەسەر بوو بە شێوازی خۆی بۆی بگێڕێتەوە.

د: (راغب االأصفهاني)یش لەو بارەوە گوتوویەتی[12]:

(التوبة تَرْكُ الذنْبِ لِقُبْحِه، و النَّدَمُ على ما فرط مِنْهُ. و العزيمةُ على ترك المُعاودة، و تدارك ما أَمكنه أن يتدارَك مِن الأعْمالِ بالأعادةِ).

واته: تۆ بە واز لە گوناح هێنانە لەبەر خراپیی و، پەشیمان بوونەوە لەوەی کە لە دەستی چووەو، دڵ دامەزراندن لەسەر نەگەڕانەوەو، چاککردن و گێڕانەوەی ئەو کردەوانەش کە فریایان دەکەوێ.

هـ: (الغزالي)یش لە پێناسەی تۆبەدا گوتوویەتی[13]:

(إنَّها عبارة عن مَعْنىً ينتظِم في ثلاثة أمور مُرتَبَةً: عِلْمٌ و حالٌ و عَمَلٌ، فالعِلْمُ عو مَعْرِفَةُ الذنوب و عِظَمُ خَطَرِها، و الحالُ هو تألَّمُ النَّفْس من ذلك الضَّرَرِ و هو ما يُسَمَّى بالنَدم، و العَمَلُ هو ترك الذنبِ و تدارك ما يمكِنُ تداركُهُ في المُسْتَقْبَل)

واته: بریتیە لە چەمك و مەبەستێك کە لە سێ شتی بەڕیزدا خۆی دەنوێنێ: زانین و حاڵەت و کردار، جا زانین بریتیە لە ناسینی گوناحان و مەترسی گەورەیان، حاڵەتیش بریتیە لە ناڕەحەت بوونی نەفس لەو زەرەرو زیانە کە پەشیمانی پێ دەگوترێ، کردەوەش بریتیە لە واز لە گوناح هێنان و قەرەبوو کردنەوەی ئەوەی دەگونجێ لە داهاتوودا.

---

[11] بڕوانە (تفسير ابن كثير) ج ٤، ص ٣٩٢.

[12] بڕوانە: (مفردات ألفاظ القرآن).

[13] بڕوانە (إحياء علوم الدين) ج٤، ص٣.

و:(ابـن القيـم)يـش لايـەنێکی گـەورەو گرنگـی تۆبـە دەستنیشـان دەکـات کـە گوتوویەتی[١٤]: (لايكون الأنسانُ بِمجرَّد الأَقْلاعِ و العَزْم و النَّدْمِ تائباً، حتى يُوجَد منه العَزْمُ الجازِمُ على فعل المأمور و الأتيانِ بِه، و هذا حقيقة التوبةِ، و هي اسمٌ لمجمـوع الأمرين..)

واته: ئیسنان تەنیا بە وەندەی کە واز لە گوناح و سەرپێچی دێنـێ و بڕیار دەدات کە نەیکات و پەشیمان دەبێتەوە نابێتە تۆبەکار (تائِب)، هەتا بڕیاری پتەویش نەدات بۆ کردن و ئەنجام دانی چاکە و طاعەت، وە ئەمە جەوهەری تۆبەیەو تۆبـە بـە کـۆی هەردووکیان (واته نەبوونی سەرپێچی و هەبوونی فەرمانبەریی) دەگوترێ.

دیارە ئەم تێبینی‌یەی (إبن قيِّم الجوزية)ش لە جێی خۆی دایە چونکە زۆر کەس پێی وایە کە تۆبە تـەنیا گوناح نـەکردن و تـووش نەبوونـەوەی هەڵـەو خراپەکانـە!! بەڵام بێگومان بەر لەوە تۆبە کردن گەڕانەوەیە بۆ لای خوا بـە طاعەتـەوەو بڕیاردانـە بۆ جێبەجێ کردنی ئەرك و فەرمانەکان.

وە شایانی باسـە کـە هـەرکام لـە وشـەکانی (الأَوْبَة) و (الإِنابَة)ش لـە لای زۆربـەی پسـپۆڕانی زمـان و شـەرعزانان هـەمان چـەمك و واتـای (توبـة)یـان هەیـە، کـە گەڕانەوەیـە[١٥]، ئەوەندە هەیـە هـەندێك لـە زاناو شارەزایان ڕایـان وایـە کـە ئـەو دوو وشانە وێڕای گەڕانـەوە (الرُّجـوع) مانـای دیکـەی زیادیش دەگەیـەنن، بـۆ وێنـە (أبـو هِلال العَسـكري)[١٦] ڕای وایـە کـە وشـەی (إِيـاب و أوبـة) بـە مانـای گەڕانـەوە دێ بـۆ کۆتایی مەبەست (الرجوع الى مُنْتَهى القَـصْد) و ئـەم ئایەتـەش بـە بەڵگـەی دێنێتـەوە (إنَّ الَيْنا إيابَهُمْ) الغاشية -٢٥-، چونکە بێگومان قیامەت هیچ مەنزڵی دیکەی لە پشتەوە نین.

بەڵام ڕاستی‌یەکەی ئەوەیە کە ئەو مانا زێدەیـەی (أبـو هـلال) ڕەچاوی کـردوە لـە ئەسڵی وشەی (إِياب)دا نیەو نیشانەی حاڵ (قرينة الحال) دەیگەیەنێ!

---

[١٤] بڕوانە (مدارج السالكين) ج١/ ص ٣٠٥، ٣٠٦.

[١٥] بڕوانە: (لسان العرب) ج١، ص ٢١٧، ٢١٨، (مفردات ألفاظ القرآن) ص ٩٧، وە (لسان العرب) ج١، ص ٧٧٥، وە (مفردات ألفاظ القرآن)، ٨٢٧.

[١٦] بڕوانە (الفروق اللغوية) لأبي هلال العسكري، ص ٢٥٠.

هەروەها (ابن القيم)یش دەربارەی وشەی (إنابة) ڕای وایە کە لە وشەی (توبة) تایبەتیترەو لە پشت ئەوەوە دێ، **واتە** هەموو (منیبْ)ێك (تائِب)ە بەڵام هەموو (تائِب)ێك (مُنیبْ) نیە، هەروەها گوتوویەتی:

[(إنابة) دوو جۆرە:

أ-(إنابة) بۆ پەروەردگارێتی (ربوبیة)ی خوا کە ئەمە سەرجەم دروست کراوەکان تێیدا بەشدارن و، بڕوادارو کافرو چاکەکارو خراپەکار تێیدا هاوبەشن، وەك خوای بەرز فەرموویەتی: ﴿ وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا أَذَاقَهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴾ الروم ٣٣،

ب- (إنابة)ی دووەمیش (إنابة)ی دۆستەکانی خوایە کە (إنابة)یە بۆ لای پەرستراوێتی (إلهیة)ی خواو (إنابة)ی بەندایەتی و خۆشویستنەو، چوار شتان دەگرێتە نێو خۆی: خۆشویستنی و، گەردن بۆ کەچ کردنی و، ڕووتێکردنی و، ڕوو لە غەیری وی وەرچەرخاندن، وە تەنیا کەسێك شایستەی ناوی (مُنیبْ)ە کە ئەم چوارەی تێدا کۆبووبنەوە][17].

منیش وای بۆ دەچم کە جیاوازی نێوان وشەی (توبة) و (إنابة) ئەوەیە کە (توبة) زیاتر ڕواڵەت و حاڵەتی بەرچاوی گەڕانەوە لای خواو (إنابة)ش دیوی پەنهان و شێرراوەی گەڕانەوەو لە ناخ و دەروونەوە گەڕانەوە بۆ لای خوا دەگەیەنێ.

وشەی (إسْتِغْفار)یش کە بە مانای [داوای لێبوردن کردن] دێت و، لە قورئانێ جار جار لەگەڵ (توبَة) و جاروباریش بە جیا هاتوە، زیاتر حاڵەتی زمانیی و دەربڕینی گەڕانەوە لای خوا دەگرێتەوەو وەك (ابن قیم الجوزیة) گوتوویەتی[18] (إسْتِغْفار) لابردنی زەرەرو زیانەو پاکسازییەو، (توبة)ش وەدەست هێنانی قازانج و بەرژەوەندییەو چاکسازییە.

---

[17] بڕوانە (مدارج السالكين) ج١، ص ١٣٣، ١٣٤.

[18] سەرچاوەی پێشوو، هەمان بەرگ، ص ٣٠٩.

بەشی دووەم

حوکمی (توبة) گەڕانەوە لای خوا

١-پێویستییەکی تایبەتییە

٢-پێویستە گشتیر بێت

٣-دەبێ بەردەوام و نەپساوە بێ

٤-پێویستە دەستبەجێ و زوو بە زوو بێ

یەك: تۆبە فەڕزی عەینە

گەڕانەوە لای خواو دەست هەڵگرتن لە گوناح و هەڵەو پەڵەو سەرپێچی لەسەر هەموو مسوڵمانێکی عاقڵ و باڵغ پێویستە بەشێوەی پێویستی‌یەکی تایبەتی (فَرْضُ العَيْن)، ئەمەش چەند دەقێکی قورئانی خوای کاربەجێ و سوننەتی پێغەمبەری خوا ﷺ لەو بارەوە: خوای لێبوردە لە چەندان ئایەتدا فەرمانی بە بەندەکانی کردوە کە تۆبە بکەن و بگەڕێنەوە لای، بۆ وێنە:

* ﴿ ..وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ النور -٣١-

واتە: .. وە تێکڕاتان ئەی بڕواداریینە! بگەڕێنەوە لای خوا بەڵکو بە مراد بگەن.

* ﴿ وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴾ الهود -٩٠-

واتە: وە داوای لێبوردن لە پەروەردگارتان بکەن، پاشان بگەڕێنەوە لای مسۆگەر پەروەردگارم بەخشندەی خۆشویست (مُحِبّ)ە.

* ﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا .. ﴾ التحريم -٨-

واتە: ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوە بە گەڕانەوەیەکی ساغ بگەڕێنەوە لای خوا.

پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی:

* **(يا أيها الناسُ تُوبُوا الى الله، فأنِّي أَتــوبُ في اليــومِ اليــه مائــة مَــرَّة)** رواه مسلم عن أبي بردة.

واتە: ئەی خەڵکینە! بگەڕێنەوە لای خوا، چونکە من لە ڕۆژێدا سەد جار دەگەڕێمەوە بۆ لای.

جا هەرچەندە هەر مەسەلەیەك بە دەقێکی ڕاست و ڕاشکاو (نَصّ صحيح و صريح)ی قورئان و سوننەت ئیسپات ببێ حەوجێی بە هیچ شتێکی دیکە

نیە، بەڵام فەرزبوونی تۆبەو گەڕانەوە لای خوا بۆ یەك یەكی مسوڵمانان، وێڕای ئەو بەڵگانە یەكدەنگی زانایان (اجماع العلماء)یشی لەسەرە، بۆ وێنە:

(أبو حامد الغزالي لەو بارەوە گوتوویەتی: (و الأجماعُ مُنْعَقِدٌ على وجوب التوبة)[19].

هەروەها (قرطبي) لەوبارەوە گوتوویەتی: (و اتَّفقتِ الأمةُ على أن التَوبة فرضٌ على المؤمنين)[20]

وە گوتوویەتی: (و هي فرضٌ على الأعْيُنِ في كل الأحوالِ و كل الأزْمان)[21]

دیسان (ابن تيمية)ش گوتوویەتی: (و لابد لكل عَبْدِ مِنْ توبةٍ و هي واجبةٌ على الأولين و الآخرين)[22]

بەڵێ خوێنەری بەڕێز: لەسەر هەر ئینسانێك پێویستییەكی تایبەتییە كە بگەڕێتەوە لای خواو بۆ لای پەشیمان ببێتەوە، جا ئەگەر ئیمانی نەهێنابێ یان گیرۆدە بووبێ بە شیرك و نیفاقەوە ئیمان بهێنێ واز لە شیرك و نیفاق بێنێ، وە ئەگەر ئیمانیشی هێنابێ بەڵام لاسارو گوناحبار بێ واز لە گونحاباریی و لاساریی بێنێ و نیەتی فەرمانبەرییەكی ساغ و بێ خڵتەو خاڵ بێنێ.

---

[19] بڕوانە: (إحياء علوم الدين) ج٤، ص٥.

[20] بڕوانە (الجامع لأحكام القرآن) ج٥، ص ٩٠.

[21] بڕوانە هەمان سەرچاوە، ج١٨، ص ١٩٧.

[22] بڕوانە (مجموع الفتاوى) ج١٠، ص ٣١٠.

دوو: تۆبە پێویستە گشتگیر بێ و تێکڕای گوناحان بگرێتەوە:

ئەمیش زانایان لەسەری کۆك و یەکدەنگن، چونکە ئەو ئایەت و فەرمایشتانەی کە لەو بارەوە هاتوون گشتی (عام) ین و، هەندێك لە گوناحەکان جیانەکراونەوەو تۆبەکە بە هەندێکیانەوە تایبەت نەکراوە.

خاوەنی کتێبی: (الفتوحات الألهية) لەو بارەوە گوتوویەتی[٢٣] (قال العلماء: التوبَةُ واجبة مِنْ كل مَعْصيةٍ كبيرةٍ أو صغيرةٍ) **واتە** زانایان گوتوویانە: تۆبە کردن لە هەموو گوناحێکی گەورە یان گچکە فەرزە.

هەروەها (نووی)[٢٤]یش گوتوویەتی: (التَّوبَةُ مِنْ جَميع المعاصي واجِبَةً.. سواء كانت المعصية صغيرة أو كبيرةً) **واتە**: تۆبە لە تێکڕای گوناحان فەڕزە.. جا چ گوناحەکە گەورە بێ یان گچکە بێت.

جا لەو بارەوە کە ئایا پێویستە تۆبەکە هەر بە گشتی و تێکڕایی (إجمالی) بێت، یان پێویستە بە وردی و درێژی (تفصیلی) یەك یەکی گوناحەکان بگرێتەوە؟! زانایان ڕایان جیاوازەو، واش پێ دەچێ ئەو ڕایە لە هەموویان چاکتر بێ کە دەڵێ:

پێویستە تۆبەکردن لە گوناحان بە وردیی و درێژیی بێت بۆ ئەو گوناحانەی کە زانراون و، بۆ ئەو جۆرە گوناحانەش کە هەموویان زانراو نین و نالوێ یەك یەکیان دیاری (تحدید) بکرێن ئەوە تۆبەی تێکڕایی (إجمالي) بەسە. (الألوسي) لەو بارەوە گوتوویەتی:[٢٥] (إنَّما تَصِحُّ التَوبَةُ إِجْمالاً و أمّا ما عُلِمَ تَفْصيلاً فأنَّهُ لابُدَّ من التوبةِ مِنْهُ تفْصيلاً).

---

[٢٣] بڕوانە: (الفتوحات الألهية بتوضيح تفسير الجلالَين للدقائق الخَفية) ج٤، ص ٣٦٩، کە بە (تفسير الجَمَلْ) ناسراوە.

[٢٤] بڕوانە (صحيح مسلم بشرح النووي) ج ١٧، ص ٥٩.

[٢٥] بڕوانە (روح المعاني في تفسير القرىن العظيم) ج ٢٨، ص ١٥٩.

هەروەها لەو بارەوە کە ئایا دروستە ئینسان تۆبە لە بەشێك لە گوناحان بکات و لەسەر بەشێکیشیان بەردەوام بێت؟! دیسان زانایان ڕا جیایییان هەیە، هەرچی زۆربەی هەرە زۆریانن کە بە (أهل السنة و الجماعة) ناسراون دەڵێن: دروست (جائز)ە، هەرچەندە بێگومان فەڕزو پێویست و پەسەند ئەوەیە کە لە هەموو جۆرەکانی گوناح و لە وردو درشتیان بێت. بەڵام هەندێکیان کە لەژێر ناوونیشانی (معتزلة) دا خۆیان دەبیننەوە بە دروستی نازانن و دەڵێن دەبێ تۆبە سەرلەبەری گوناحان بگرێتەوە ئەگەرنا دروست نیەو وەرناگیرێ! بەڵام بێگومان ڕای زۆبەو جەماوەری زانایان ڕاست و بەجێیەو گەلێك بەڵگەش پشتگیرنی، بۆ وێنە:

*خوای کاربەجێ لە بارەی بابای دز (سارق)ەوە پاش ڕونکردنەوەی حوکم و سزای دزیی فەرموویەتی: ﴿ فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ المائدة -٣٩-

واتە: جا هەر کەسێك پاش ستەم کردنی تۆبەی کردو چاکەی کرد ئەوە بێگومان خوا تۆبەی لێ وەردەگرێ، چونکە خوا لێبوردەی بەخشندەیە.

ئنجا ئاشکرایە لێبوردنی خواو بەخشینی بۆ بابای (دز) تایبەتە بە دزییەکەیەوە کە تۆبەی لێکردوە، بەڵام گوناحی تری کە هەیەتی و تۆبەی لێنەکردوون ناکەونە بەر لێبوردن و بەخشینی خواوە.

کەواتە: دەگونجێ ئینسان تۆبە لە بەشێك لە گوناحان بکات و تۆبەکەیشی وەردەگیرێ.

*هەروەها خوای دادگەر لە بارەی سوودخۆریی (المُراباة)یەوە پاش ڕاگەیاندنی حوکمەکەی فەرموویەتی:

﴿وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴾ البقرة -٢٧٩-

واتە: وە ئەگەر تۆبەتان کرد (لە ڕیبا خۆریی) ئەوە سەرمایەکانی خۆتان هی خۆتانن، نە ستەم دەکەن و نە ستەمیشتان لێ دەکرێ.

وەك دەبینین خوای بەخشندە مافی تۆبەکردنی داوە بە بابای سوودخۆر لە گوناحەکەی (وإنْ تُبْتُمْ) **کەواتە** دەگونجێ بابای گوناحبار لە گوناحێك یان چەند گوناحێکی تایبەت بگەڕێتەوەو لێیشی قبووڵ دەکرێ.

*پێغەمبەریش ﷺ لە بارەی (ماعِزُ بن مالك)ەوە کە هاتە لای پێغەمبەرو دانی بە زیناکردنی دا هێناو پاشان حوکمی بەردباران کردن (رَجْم)ی بەسەردا چەسپێنراو مرد فەرمووی: **(لَقَدْ تابَ تَوْبَةً لَوْ قُسِّمَتْ بين أُمَّةٍ لَوَسِعَتْهُمْ)** رواه مسلم عن سليمان بن بريدة عن ابيه. **واتە**: بە تەئکید تۆبەیەکی کردوە کە ئەگەر بەسەر تۆممەتێکدا دابەش کرابایە بەشی دەکردن.

دەجا ئاشکرایە کە ئەگەر تۆبەکردن لە یەکێك یان بەشێك لە گوناحان قبوولْ نەکرابایە پێغەمبەر ﷺ بە (ماعِزْ)ی دەفەرموو: کە پێویستە لە سەرجەم گوناحەکانی دیکەشت تۆبە بکەی!

ئەمەش چەند قسەیەکی زانایان لەو بارەوە:

*(إمام الحرمين الجويني) گوتوویەتی: (مَن إحْتَقَبَ أَوْزاراً وقارفَ ذنوباً صَحَّتْ تَوبَتُهُ عَنْ بَعْضِها مع الأَصْرار على بَعْضِها)[٢٦] **واتە**: کەسێك هەگبەی هەڵگرتبێ و تاوانی کردبن تۆبەکردنی لە هەندێکیان دروستە هەرچەندە لەسەر هەندێکی دیکەیان بەردەوام بێ.

*(ابن تيمية)ش گوتوویەتی: (و تَصِحُّ التوبَةُ مِنْ ذَنْبٍ مع إِصْرارِهِ على آخر عِنْدَ السَّلَفِ و الخَلَفِ)[٢٧] **واتە**: وە لە لای زانایانی پێشین و پاشین تۆبەکردن لە گوناحێك وێڕای بەردەوام بوون لەسەر یەکێکی دیکە دروستە.

*هەروەها (إبن القَيم)یش هەمان شتی گوتوە[٢٨]، بەڵام مەرجێکی تێدا بە مەرج گرتوە کە بریتیە لەوەی ئەو گوناحەی کە لەسەری بەردەوامە نابێ هەر لە جۆری گوناحە تۆبە لێکراوەکە بێت، بۆ وێنە: کەسێك زیناکەرو نێربازیش بێ دەبێ واز لە هەردووکیان بهێنێ ئەگەرنا تۆبە لە یەکیان لەگەڵ بەردەوامی لەسەر ئەوی تریان قبووڵ نابێ، چونکە هەردووکیان یەك جۆرە گوناحن.

---

[٢٦] بڕوانە (صحيح مسلم بشرح النووي) ج١٧، ص ٦٠. وە: (شرح المقاصد) ص ١٧٩.

[٢٧] بڕوانە (مختصر الفتاوى المصرية) ص ١٣٧.

[٢٨] بڕوانە (مدارج السالكين) ج١ ص ٢٧٥، ٢٧٦.

سێ: پێویستە تۆبەکە بەردەوام بێت

ئەمیش زانایان لەسەری یەکدەنگن، چونکە ئایەتەکانی قورئان و فەرمایشتەکانی پێغەمبەری سەروەرمانﷺ کە پێشتر هەندێکیانمان بە نموونە هێنانەوە هەر ئەوە دەگەیەنن کە پێویستە تۆبە بەردەوام بێت و بێ پسانەوە بێت بۆ وێنە سەرنجی ئەم فەرموودەیە بدە کە حاڵەت و ڕەفتاری پێغەمبەرمانﷺ لەو بارەوە بۆ ڕوون دەکاتەوە:

(عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: كان يُعَدُّ لرسولﷺ في المجلس الواحِدِ مائةَ مَرَّةٍ مِنْ قبلِ أنّ يقوم: رَبِّ اغْفِرلي و تُبْ عليَّ، إِنكَ أَنْتَ التوَّابُ الغَفورُ) أخرجه الترمذي و قال.: هذا حديث حسنٌ صحيحٌ و غريبٌ.

واتە: پێغەمبەری خوا لە کۆڕێکدا بەر لە هەڵسان سەد جار ئەم زیکرەی لێ دەژمێررا: پەروەردگار لێم ببوورەو تۆبەم لێ وەربگرە بێگومان بەس تۆی زۆر تۆبە وەرگری لێبوردە.

ئنجا بێگومان پێغەمبەری خوا ﷺ پێشڕەو (أُسْوَة)ی ئوممەتەکەیەتی و ئەگەر ئەویش لەگەڵ ئەو هەموو پایەبەرزیی‌یەی‌دا پێویستی بە تۆبەو گەڕانەوە لای خوای بەردەوام بوبێ دیارە ئێمەومانان حەوجار حەوجار ئاتاجی ئەوەین، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: **(كُلُّ بني آدم خَطّاءٌ، و خير الخطّائين التوّابون)** رواه الترمذي في سننه برقم: ٢٦١٦ و قال: هذا حديث غريب.

واتە: تێکڕای ئادەمیزادان زۆر خەتاکارن، چاکترین گوناحبارانیش تۆبەکارانن.

(إبن تيمية)ش لەو بارەوە کە پێویستە ئینسان هەمیشەو بەردەوام سەرگەرمی تۆبەو گەڕانەوە لای خوا بێت، گوتوویەتی: **(فَ لَيْسَ لأَحَدٍ أَنْ يظُنَّ اسْتِغْناءهُ من التَوبَةِ الى الله و الأستِغْفارِ منَ الذُنوبِ، بَلْ كل أحَدٍ محتاجٌ الى ذلك دائماً)**[29].

واتە: جا هیچ کەسێك بۆی نیە پێی وابێ لە تۆبە و گەڕانەوە لای خواو داوای لێبوردن کردنی بۆ گوناحان بێ نیازە! بەڵکو هەموو کەسێك بەردەوام ئاتاجی ئەوەیە.

[29] بڕوانە: (الفرقان بين اولياء الرحمن و أولياء الشيطان) ص ٩٥.

چوار: پێویستە دەستبەجێ تۆبە لە گوناحان بکرێ:

ئەمیش زۆربەی هەرە زۆری زانایان لەسەری کۆکن و دەگونجێ ئەم بەڵگانەش بۆ ئیسپاتی ئەم مەسەلەیە بهێنرێنەوە:

*خوای تاوانپۆش فەرموویەتی: ﴿ وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ.. ﴾ آل عمران: ١٣٣.

واتە: وە پەلە بکەن بەرەو لێبوردنێکی تایبەت لە پەروەردگارتانەوە.

*خوای دادگەر دەربارەی سەجدەی ڕێزگرتن نەبردنی ئیبلیس بۆ ئادەم علیه السلام فەرموویەتی: ﴿..ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ، قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ..﴾ الأعراف:١١-١٢.

واتە پاشان بە فریشتەکانمان فەرموو: سەجدە بۆ ئادەم ببەن! جا یەکسەر[٣٠] سەجدەیان برد جگە لە ئیبلیس لە کڕنووش بەران نەبوو، (خوا) فەرمووی: چ شتێك پێشگیرت بوو کە سەجدە ببەی کاتێك کە ئەمرم پێت کرد؟!

کەواتە: مادام ئیبلیس لەسەر ئەوە سەرزەنشت کراوە کە دەستبەجێ (فَوْراً) فەرمانی خوای جێبەجێ نەکردوە، دیارە فەرمان (أمرْ) بۆ ئەوەیە بەزوویی و دەستبەجێ جێبەجێ بکرێ، دەجا فەرمان کردن بە تۆبەش هەروایە: ﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا ..﴾ التحريم:٨.

ئنجا ئەگەر هات و بەڵگەو نیشانەیەکیش لەسەر ئەوە هەبوو کە فلانە فەرمان دەستبەجێ بوون (فَوريّة)ی تێدا بە مەرج نەگیراوە، ئەوە هەڵاواردن (إسْتِثْناء)ێکە لەو حوکمە گشتییە.

*خوای میهرەبان دەربارەی کەسانێك کە لەسەر گوناحو خراپە بەردەوام بوو ون فەرموویەتی: ﴿ كَلا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾ المطففين: ١٤.

واتە: نەء وا نیە، بەڵکو کردەوە (خراپە)کانیان ژەنگی لەسەر دڵەکانیان پەیدا کردوە.

جا دیارە پێویستیشە ئینسان لێ نەگەڕێ کە دڵ و دەروونی بەهۆی گوناح و تاوانەوە ژەنگاوی ببێ و کەمڕە هەڵبێنێ، بۆیە دەستبەجێ تۆبە کردن و گەڕانەوە لای خوا لە هەر گوناحێك فەڕزو پێویستە.

---

[٣٠] چونکە پیتی (ف) لێرەدا بۆ بەدواداهاتن (تَعْقيبْ)ە، وەك شارەزایانی زمان گوتوویانە.

*ئینجا شتێکی ئاشکرایه که نقووم بوون لە زەلکاوی گوناحدا شتێکی یەکجار خراپ و ناقۆڵایەو گوناح و خراپەو تاوانەکان وەك ژەهرێکی فەوتێنەر وان و، خۆ لێپاراستنی ئەو زەلکاوە خنکێنەرو ژەهرە فەوتێنەرەش فەرزە دەستبەجێ و بێ وەخران بێت!

ئەمەش چەند قسەیەکی زاناو پێشەوایانمان لەو بارەوە:

*(أبو حامد الغزالي) گووتویەتی:[31] (أمّا وجوبُها على الفَوْرِ فَلا يُسْتَرابُ فيه، إذِ مَعْرِفَةُ كَوْنِ المعاصي مُهْلكاتٍ مِنْ نفس الأيمانِ و هو واجبٌ على الفور)، **واتە**: وە ئەوە کە پێویستە دەستبەجێ تۆبە بکرێ گومانی تێدا نیە، چونکە زانینی ئەوە کە گوناحەکان فەوتێنەرن لە خودی ئیمانەو ئیمانیش پێویستە دەستبەجێ و بێ وەخران بێت.

*(نووی)یش گوتوویەتی:[32] (و اتفقوا على انَّ التوبة مِنْ جميع المعاصي واجِبةٌ و أَنَّها واجِبةٌ على الفور لا يجوزُ تأخيرُها سواء كانت المعصية صغيرة أو كبيرة) **واتە**: وە زانایان لەسەر ئەوە ڕێك کەوتوون کە تۆبە لە هەموو گوناحەکان فەرزە، وە پێویستە دەستبەجێش بێت و دروست نیە دوابخرێ، جا گوناحەکە چ گچکە بێ چ گەورە.

*(ابن القيم)یش گوتوویەتی:[33] (إنْ المبادرة الى التوبةِ من الذنب فرضٌ على الفور لايجوز تأخيرُها فَمتى أَخَّرها عصى بالتأخير)**واتە**: خێرایی کردن لە تۆبەدا لە گوناحان پێویستە یەکسەر بێت و دروست نیە دوابخرێ. جا هەرکات دوای خست بە وەخراندنەکەی گوناحبار دەبێت.

لێرەشدا کۆتایی بە باسی (حوکمی تۆبە) دێنین و دەچینە سەر بەشی سێیەم و، باسی چۆنیەتی تۆبەکردن و تۆبەی ساغ و ڕاست (التوبَة النَّصوح) دەکەین.

---

[31] بڕوانە (إحياء علوم الدين) ج٤، ص٧.

[32] بڕوانە (صحيح مسلم بشرح النووي) ج١٧، ص ٥٩.

[33] بڕوانە (مدارج السالكين شرح منازل السائرين) ج١، ص٢٧٢.

بەشی سێیەم

چۆنیەتی تۆبەکردن و تۆبەی ڕاست و ساغ

(التوبة النَّصوح)

أ-چۆنیەتی تۆبەکردن

ب-پێناسەی تۆبەی ڕاست و ساغ

أ-چۆنیەتی تۆبەکردن:[34]

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: (مامِنْ رَجُلٍ يُذْنِبُ ذَنْباً ثُمَّ يَقومُ فيَتَطَهَّرُ ثُمَ يُصَلّي ركعتَينِ ثُمَ يَسْتَغْفِرُالله لِذلكَ الذنْبِ إلاّ غُفِرَ لَهُ) رواه أهل السنن و قال الترمذي: حديث حسَنٌ و صَحَّحه إبن حبّان.

واتە: هەرکەسێك[35] تاوانێك بکات پاشان هەستێ و خۆی پاك بکاتەوە (**واتە** خۆی بشوات یان دەستنوێژ بگرێ) ئنجا دوو ڕکات نوێژ بکات، دوایی داوای لێخۆشبوون لە خوا بکات. بێگومان خوا دەیبەخشێ.

کەواتە: خوێنەری شیرین! مسوڵمانی بەڕێز! ئەگەر دەتەوێ ڕێگای صالح بوون و بەرەو خوا چوون بگری، هەنگاوی یەکەمت ئەوەیە کە بە نیازی تۆبەکردن و گەڕانەوە لای خواوە خۆت بشۆی، یان ئەگەر بۆت ڕێ نەکەوت خۆت بشۆی دەست نوێژێکی پوخت بگری، ئنجا دوو ڕکات نوێژی تۆبە بکە.

دوایی هەتا دەتوانی سوپاس و ستایشی خوا بکەو صەڵات و سەلام بۆ پێغەمبەر ﷺ بنێرە، ئینجا چاو بە ڕابردووی خۆتدا بگێڕەوەو هەموو ئەو تاوان و خراپانەی کە بە دڵ و عەقڵ و زمان و چاو و گوێ و دەست و لاق و گەدەو.. هتدت کردووتن، وەبیر خۆتیان بهێنەوەو بە گەردنی کەچ و ڕووی زەردو چاوی فرمێسکاوی و دەنگێکی کزو بەلالانەوەو کڕووزانەوەو فرمێسك باراندنەوە دەست بەرز بکەوەو بڵێ: خوایە من هەموو ئەو تاوان و خراپانەو زۆری دیکەش کە من یان لە یادم نەماون یان هەر نەمزانیون، کردوومن و لێیان پەشیمانم و دان بە هەڵەو ناتەواویی خۆمدا دێنم، بەڵام لێم ڕوونە کە تاوان و خراپەکانم هەرچەندە زۆر بن، لێبوردنی تۆ زۆرترەو، هەرچەندە گەورەبن بەزەیی تۆ مەزن ترە! جا خوایە داوای لێبوردن و چاوپۆشییت لێ دەکەم و تۆش نائومێدم مەکەو بە لوطف و بەزەیی خۆت بمبوورە. چونکە ئەگەر منیش شیاوی بەخشران نەبم تۆ شایستەی لێبوردن و بەخشینی!

---

[34] ئەم باسە لە کتێبی (ڕێگای صالح بوون..) وەرگیراوە، لاپەڕە ٣٣ تا ٣٧، چاپی سێیەم.

[35] هەرچەندە (رجل) پیاوە، بەڵام لێرەدا مەبەست ئینسانە بە گشتیو لەبەر (تغليب) وشەی (رجل) بەکارهاتوە.

ئنجا پاش ئەوە جارێکی دیکەش چاوێکی ورد بە لیستی گوناحەکانتدا بگێڕەوەو بزانە چەندیان پەیوەندی‌یان بەخواوە هەیە، ئەوە ئومێد وایە ئەگەر بۆ لای خوا گەڕانەوەکەت بە ڕاستیی بووبێ خوا لە هەقی خۆی ببووڕێ، بەڵام ئەو تاوان و گوناحانەی کە پەیوەندی‌یان بە خەڵکەوە هەیەو مافی خەڵکی‌یان خستوویە سەر، ئەوە ئەو جۆرە گوناحانە وێڕای ئەوەی گوتمان چەند شتێکی دیکەش هەن دەبێ ڕەچاویان بکەی ئەگەر بتەوێ خوای بەخشەر ئەوانیشت لێ بسڕێتەوەو بە یەکجاریی ڕزگارت بێ!

١-چاو بە ڕابردووی خۆتدا بگێڕەوەو زۆر بە وردی سەرنج بدەو بزانە داخوا هەر لەکاتی باڵغ بوونتەوە هەتا ئەو سەعاتەی ئێستات کە تۆبەی تێدا دەکەی، چ کەسێك مافێکی بەسەرتەوە هەیەو زیانێکت پێ گەیاندوە، جا چ غەیبەتت کردبێ، یان بوختانت پێوە کردبێ، یان حەسوودییت پێ بردبێ، یان خۆتت بەسەری‌دا هەڵکێشابێ، یان دڵت شکاندبێ، یان گاڵتەت پێ کردبێ، یانماڵت خواردبێ یان گومانی بەدت پێ‌ی بردبێ.. هتد.

ئنجا کە هەموو ئەو کەسانەت وەبیر خۆت هێنایەوە کە مافێك یان چەند مافێکیان لەو جۆرە مافانە لە سەرتە. بە دڵێکی غەمگین و چاوێکی بەگریان و ڕەنگێکی زەردو هەڵبڕزکاوەوە دەست بەرەو ئاسمان بەرز بکەوەو، بۆیان دەست بکە بە پاڕانەوەی گەرم و بە کوڵ و هەوڵ بدە چاکترین دووعای دنیاو دواڕۆژیان بۆ بکەی، بە تایبەت لەو بارەوە کە خۆت بە قەرزداریان دەزانی، بۆ وێنە: ئەگەر بۆیە غەیبەتت کردبوون کە لە ئابڕوو (سُمْعة)یان کەم بکەیەوەو لە پلەو پایەی نێو جەماوەرییان داشکێنی، داوا لە خوای بەرزو مەزن بکە کە ناوو پلەوپایەیان بەرز بکاتەوەو ڕێزو حورمەتیان زیاد بکات، وە ئەگەر بۆیە حەسوودییت پێ‌یان بردوە چونکە زانیاریی و تێگەیشتنی لەتۆ زیاترەو ڕەوشت و خووی لەهی تۆ بەرزترو جوانترە، لە خوا بپاڕێوە کە زانیاریی و تێگەیشتنی پتر بکات و ڕەوشت و ئاکاری پەسەندتر بکات.
وە ئەگەر لەبەر دەوڵەمەندیی و دارایی ڕقت لێی هەڵساوە و هەوڵی زیان لێدانیت داوە، ئەوە داوای بۆ لە خوا بکە کە ڕۆزیی و ماڵی حەڵاڵی بۆ زیاد بکات و.. وە هەروەها.

بەڵام گرنگ ئەوە بە دڵێکی ساغ بۆ ئەو خاوەن مافانە بپاڕێیەوەو لە قووڵایی دڵتەوە حەز بکەی خوا چی خێرو چاکەیە، بۆیان بکات، نەك لە دەمی پاڕانەوەشدا شەیطانی بەدو پیس فێڵت لێ بکات و هەروا زۆر بە سادەیی و لام سەللایی دووعایان بۆ بکەی!

ئنجا دوای ئەوە بیربکەوەو بزانە کێ وا هەیە کە بت بوغزێنێ، یان گومانی خراپت پێ ببات، یان غەیبەتت بکات یان ئازارت بدات، یان حەسوودییت پێ ببات -یان- یان.. هتد، دوای ئەوەی یەك یەکی ئەوانەت لە ئاوێنەی خەیاڵتدا ئامادەکرد، بە دڵ و کوڵ بۆیان لە خوای میهرەبان و بەخشندە بپاڕێوەو بڵێ:

خوای پەروەردگار تۆ لێبوردەی و لێبوردنت خۆش دەوێ. جا لەبەر ئەوە وا من لە هەموو ئەو کەسانە بوردم کە بە هەر جۆرو شێوەیەك بووە ئازاریان داوم و زیانیان لێداوم، جا داوات لێ دەکەم تۆش بە لوطف و کەرەمی بێ سنوورو بەزەیی بێ پایانت بیانبەخشی و چاوپۆشی‌یان لێ بکەی[٣٦]، دەجا خوایە وەك چۆن من لە مافەکانی خۆم بوردم و گەردنی ئەوانەم ئازاد کرد کە ئازارو زیانیان تووش کردووم، تۆش بە میهرەبانی و بەخشندەیی خۆت بم بەخشەو مافی خەڵکیم لەسەر لابەرەو لە چڵك و چەپەری ئەو جۆرە خراپەو گوناحانە قوتارم بکە.

٢-دوایی هەوڵ بدە هەرکەسێك[٣٧] کە بە هەر شێوەیەك زیانت لێداوەو دڵت ئازار داوە، داوای لێبوردن و گەردن ئازایی لێ بکەی و ئەگەر بگونجێ و بزانی زیانی پتر نابێ دەقی ئەو ئازارو زیانەیشی بۆ بگێڕەوە، ئەگەرنا پێویست ناکات.

٣-وە هەوڵ بدە ماڵی هەر خاوەن مافێکی زیندووت بەلاوەیە بیدەیەوە. ئەگەر مردبیش بیدەوە بە میراتگرەکانی، ئەگەر نەشگونجاو مسوڵمانانیش (بیت المال)یان هەبوو -بەڵام هی ڕاستەقینە- بۆی بخە (بيت المال)ەو. ئەگەر نەشبوو بۆی بکە بە چاکەو خێر بۆی ببەخشە.

---

[٣٦] هەڵبەتە ئەمە بەس بۆ مسوڵمانانە چونکە بۆ نامسوڵمان دروست نیە، مەگەر دوعای هیدایەت.

[٣٧] ئەگەر دەتەوێ بە تێروتەسەلی لەم مەسەلەی (حق الناس) رەتکردنەوەو چۆنیەتی خۆڕزگار کردن لەو مافانە حاڵی بی، بە وردی سەرنجی کتێبی (الزواجر عن إِقتراف الكبائر)یی (ابن الحجر الهيتمى) بدە، ج٢، ص ١٨١، (الكبيرة) ٤٦٣ (ترك التوبة من الكبيرة)، دیارە خۆشمان لە باسەکانی داهاتوودا شتێکی هەر لێوە باس دەکەین.

جا مسوڵمانی بەڕێز: ئەگەر ئەو شتانەی گوتران هەموویان یەك بە یەك و موو بە موو جێبەجێ بکەی، ئەوە زۆر مسۆگەرو دڵنیابە ئەگەر بێت و بە دڵێکی ڕاست و ساغ ئەو تۆبەیەت کردبێو بێجگە لە ڕازی کردنی خواو لە خوا نیزیك بوونەوە هیچی دیکەت لە دڵ نەگرتبێ، ئەوە ئومێد وایە کە خراپەو تاوانەکانت هەرچۆنێکی و هەرچەندێکی بن خوای میهرەبان و بەخشندە بە ئاوو تەرزەو بەفری لوطف وبەخششی خۆی لێت بشوات و وەك قوماشێکی سپی چاك شۆراو پاك ببێتەوە. چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: **(التائِبُ مِنَ الذَّنْبَ كمن لا ذنب لَهُ)** رواه ابن ماجه و الطبراني و البيهقي و رجاله ثقاتٌ.

واتە: تۆبە کردوو لە گوناح وەك کەسێکە کە هەر گوناحی نەبێ.

ئێستاش بەرلەوەی ئەم خاڵی یەکەمە بەجی بهێڵین و بچینە سەر خاڵی دووەم کە پێناسەی تۆبەی ڕاست و ساغ (التوبة النَّصوح)ە بە پێویستی دەزانم چەند تێبینییەکی دیکەش لە بارەی چۆنیەتی تۆبەکردنەوە بخەمەڕوو:

١-گەڕانەوە لای خوا مەرج نیە تەنیا دوای قەتڵ و زیناو لە دزیی و ڕێگریی و هاوێنەکانیان بێ، بەڵکو ئینسانی مسوڵمان پێویستە هەمیشە و دایم هەست بە کەم و کووڕیی و گوناحباریی و قەرزداریی بکات لە بەرامبەر خوای دادگەرو بەخشەرداو، بەردەوام سەرگەرمی گەڕانەوە لای و پەشێمان بوونەوەو داوای لێبوردن لێکردنی بێت.

وە من بە ئەزموونی خۆم بۆم دەرکەوتوە کە وەك چۆن جەستە پێویستی بە پاك و خاوێنی و شۆردن و خزمەت هەیە، ڕووحیش هەروایە تۆبەش وەك گەرماو (حَمّام)ێك وایە کە دەبێتە مایەی ساف و ساغ و پاك بوونەوەی ڕووح لە چڵك و چەپەرو تۆزو خۆڵی گوناح و هەڵەو پەڵەو بێ ئاگاییەکان.

٢-تۆبەو گەڕانەوە لای خوا بۆ هەر کەسێك لە قەدەر ئیمان و مسوڵمانەتی خۆیەتی و هی هەموو کەس وەك یەك نیەو هەر کەسێك بە جۆرێك تۆبە دەکات و لە چەند شتێك تۆبە دەکات کە لەگەڵ ئاستی خۆیدا بگونجێ، **کەواتە** با هیچ کەس وا گومان نەبات کە (أَسْتَغْفِرُالله و أتوبُ اليه) فەرمونی پێغەمبەری خوا ﷺ وەك هی

خەڵکی دیکە وایە!! جوانیش گوتراوە: (حَسَنَاتُ الأَبْرار سَيِّئات المُقَرَّبِين)، بەڵێ ئەوەی کە هەندێك کەس پاداشتی لەسەر وەردەگرن، خەڵکێکی دیکەی لەسەر سەرکۆنە دەکرێن و سزا دەدرێن!

٣-تۆبەکردن لە هەموو گوناحەکان وەك یەك نیەو گوناح هەتا گەورەترو خراپتر بێت مەرجەکانی تۆبە لێکردنیشی زیاترو قورسترن، بۆ وێنە:

سەرنج بدە چۆن خوای پەنهان بین بۆ تۆبەو گەڕانەوە لای خوای بابای دەغەڵ (مُنافِق) چوار مەرجی گرنگی داناون و فەرموویەتی: ﴿ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنْ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا، إلا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُوْلَئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ النساء: ١٤٥-١٤٦.

وەك دەبینین خوای کاربەجێ وێڕای (توبة) چاکەکاریی (إصلاح) و دەست دە ڕێسمانی خوا گرتن (الأعتصام بالله) و دینداریی بۆ خوا ساغ کردنەوەی (إخلاص الدین لله) کردوونەتە مەرجی تۆبەی مونافیق.

٤-وەك پێشتریش ئاماژەمان پێ کردوە گەڕانەوە لای خوا (التَوبَة الى الله) تایبەت نیە بە مسوڵمانانەوە، هەرچەندە زیاتر ئەوان دەگرێتەوە، بەڵکو بابای کافرو بێدینیش هەر دەبێ تۆبە بکات و بگەڕێتەوە لای خوا، ئەوەندە هەیە بابای مسوڵمان لە گوناح و سەرپێچی‌یەکان تۆبە دەکات، بەڵام بابای کافر لە کوفرو بێبڕوایی و پاشان گوناح و خراپەکاریی، وەك خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿ فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾التوبة: ٥.

واتە: جا هەرکاتێك چوار مانگە جەنگ تێدا قەدەغەکراوەکان بەسەرچوون ئەوە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان لەهەر جێیەك بەرپەلتان کەوتن بکوژن، وە بیانگرن و ئابڵوقەیان بدەن وە لە هەر کەمینگایەك بۆیان بچنە بۆسەوە، جا ئەگەر هات و تۆبەیان کردو نوێژیان بەرپاکردو زەکاتیان دا ئەوە ڕێیان بەربدەن بێگومان خوا لێبوردەو بەخشندەیە.

ئێستاش با بچینە سەر ئەسڵی مەبەست کە ڕونکردنەوەو پێناسەکردنی تۆبەی ڕاست و ساغە:

ب-تۆبەی ڕاست و ساغ (التوبة النَّصوح) یانی چی؟!

خوای بەخشندەو بە بەزەیی فەرموویەتی: ﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا ..﴾ التحريم: ٨، **واتە**: ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوە بە ڕاست و ساغی بگەڕێنەوە لای خوا. وشەی (توبة) پێشتر پێناسە کراو، وشەی (نَصُوح)یش زانایان چەند مانایەکیان بۆ هێناوە:

أ-هەرچی (ابن منظور) و (الجوهري)ین گوتوویانە[38] بەمانای (خالِصْ) ساغ و بێ خلْتە دێ، (نَصَحَ الشيءُ: خَلَصَ. و الناصِحُ: الخالِصُ من العَسَلِ.. و النُّصْحُ: نقيضُ الغَشِّ.. و رجلٌ ناصِحُ الجيب نقيُّ الصّدْر ناصِحْ القَلْبْ. لا غَشَّ فيه، كقولهم: طاهرُ الثَّوب).

ب-بەلاّم (ابو زيد) ڕای وایە کە ڕستەی: (نَصَحْتُهُ) بە مانای (صَدَقْتُهُ) دێ.

واتە: لەگەڵی ڕاست بووم، وە (التوبة النصوح) یانی: (الصَادِقَة) ڕاست و دروست[39].

ج-هەروەها (جوهري)[40] ڕای وایە کە ڕستەی: (نصح الثوبَ و القميصَ يَنْصَحُه نَصْحاً و تنصَّحه: خاطَهُ) **کەواتە**: (نَصْح) یانی: دروون، وە (نَصَحْتُ الثوبَ: خِطْتُهُ) **واتە**: پۆشاکەکەم دروو.

ئنجا شەرعزانان (الفقهاء) و توێژەرەوان (المُفَسِرون)یش لەبەر ڕۆشنایی مانای زمانیی (المَعْنى اللغوي) وشەی (نصوح)دا پێناسەی تۆبەی ڕاست و ساغ (التوبَة النصوح)یان کردوە، بۆ وێنە:

*(ابن كثير) گوتوویەتی: (.. توبَة نَصُوحاً: أي توبة صَادِقة جازِمَةً تَمحُو ما قَبْلَها من السَيِّئاتِ و تَلُمُّ شَعْثَ التائِبِ و تَجْمَعُهُ و تكُفُّهُ عمّا يَتَعاطاهُ من الدَّناءات)[41]

واتە: تۆبەی نەصووح یانی: تۆبەیەکی ڕاست و پتەوی وا کە هەرچی خراپەی پێشووە بسڕێتەوەو کاروباری بابای تۆبەکارو حاڵ و باڵی خڕبکاتەوە سەریەك و لەو کردەوە نزم و پەستانەی کە دەیکردن بیگێڕێتەوە.

*وە (ابن قيم الجوزية)ش لە پێناسەی (التوبة النصوح)دا گوتوویەتی:[42] (و النُّصْحُ فِي التَوبَةِ تَخْليصُها مِنْ كُلِ غَشٍ و نَقْصٍ و فسادو إِيْقاعُها على أكْمَلِ وَجْهٍ و النُّصْحُ ضِدُّ الغشِّ)

---

[38] بڕوانە: (لِسان العرب) ج٢، ص ٦١٥ و ٦١٧، وە (الصَّحاح) ج١، ص ٤١٠،٤١١.

[39] بڕوانە (الصَّحاح) للجوهري، ج١، ص ٤١١.

[40] بڕوانە (الصَّحاح) ج١، ص ٤١١.

[41] بڕوانە: (تفسير القرآن العظيم) ج٤، ص ١٩١.

واتە: ساغیی و ڕاستیی لە تۆبەدا بریتیە لە پاڵاوتنی و پاککردنەوەی لە هەر خڵتەو ناتەواویی و خراپەیەك، وە ئەنجام دانی بە چاکترین و تەواوترین شێوە، وە (نُصْح) پێچەوانەی خەش (غَشّ)ە.

*(الألوسي)یش لە بارەی هۆی ناونرانی تۆبەی تێرو تەواوە بە (نَصوُح) گوتوویەتی:[43] (وجُوِّز أن يكون المُرادُ بالتوبةِ النصوح، توبة تَنْصَحُ الناسَ أي تَدْعُوهُمْ الى مِثْلِها لظهور أثرِها في صاحِبِها و أستعمال الجِدِّ و العزيمَةِ في العملِ بِمُقْتَضاها) **واتە**: وە دەگونجێ مەبەست لە (التوبَة النَّصوح) تۆبەیەك بێت کە بۆ خەڵکی دەبێتە دڵسۆز (ناصِحْ) یانی بانگیان دەکات بۆ تۆبەیەکی بەو شێوەیە، چونکە شوێنەواری لەسەر خاوەنەکەی دەرکەوتوە، وە بانگیان دەکات بۆ بەکارهێنانی جیددییەت و ئیرادەی پتەو لە کارکردندا بە پێی داخوازی ئەو تۆبەیە.

*(أبو إسحاق)یش لەو بارەوە گوتوویەتی:[44] (التوبة النصوح: أي بالغةٌ في النُّصْحِ، و هي الخياطة، كأن العِصْيان يَخْرِقُ و التوبة تَرْقَعُ) **واتە**: تۆبەی نەصووح یان زیادەڕۆیی کردبێ لە (نُصْح)دا کە دروون (خیاطة)ە، وەك بلێی سەرپێچی پۆشاکی دین دەدڕێنێ و تۆبەش پینەی دەکات و دەیدوورێتەوە.

کەواتە: تۆبەی ڕاست و ساغ و تەواو (التوبَة النَّصوح) بریتیە لە جۆرە گەڕانەوەو ئاشت بوونەوەیەك لەگەڵ خوای بە بەزەییو بەخشەرو دادگەردا کە پەشیمانییەکی لە قووڵایی دڵ و دەروون و دەست لە گوناح و هەڵە هەڵگرتنێکی دەست بەجێ و بڕیارو عەزمێکی پۆڵایین لەسەر طاعەت و بانەدانەوە بۆ سەرپێچی و، هەموو ئەمانەش بە هاندەرو پاڵنەری تەنیاو بێ خڵتەی شەرم و شکۆ لە خوا کردن و سام و هەیبەت لێ کردنی و گلەیی نەهێشتنیو ڕازی کردنی و بە دیداری بەرز شادبوونی بێ[45].

دیارە هەر تۆبەیەکی ئاواش کۆمەڵێك مەرج و نیشانەی گەورەو گرنگی هەن، کە هەم نشانەو بەڵگەی بوونیی و هەم مەرجی وەرگیرانیشیی و، بەشی چوارەمیشمان بۆ توێژینەوەیان تەرخان کردوە.

---

[42] بڕوانە (مدارج السالكين) ج١، ص ٣٠٩، ٣١٠.

[43] بڕوانە (روح المعاني في تفسير القرآن العظيم) ج٢٨، ص ١٥٨.

[44] بڕوانە (عُمدة القاري شرح صحيح البخاري) ج٢٢، ص ٢٨٠.

[45] بڕوانە: (الآداب الشرعية و المِنحُ المرعيِّة) لابن مفلح المقدسي، ج١ (فصل: في حقيقة التوبة و شروطها) ص ١٣٦ تا ١٤٨.

دیارە من ئەم پێناسەیەم بۆ (التوبَة النَّصوح) لە سەرجەم دەقەکانی شەرع و قسەو پێناسەی زاناو پێشەوایانەوە هەڵهێنجاوە. ئەگەرنا (ابن المفلح) دەقی ئەو پێناسەیەی منی نەهێناوە ئەوەندە هەیە لێیەوە نزیکە.

بەشی چوارەم

مەرجەکانی تۆبەی ڕاست و ساغ و هۆکارو فاکتەرەکانی سەرو بەرگرتنی

أ-مەرجەکانی تۆبەی ڕاست و ساغ

ب-هۆکارو فاکتەرەکانی سەروبەرگرتنی

أ-مەرجەکانی تۆبەی ڕاست و ساغ

گەڕانەوە لای خوای ڕاست و ساغ بەلای کەمەوە دوازدە (١٢) مەرج هەن کە لە هەمان کاتدا بەڵگەو نیشانەشینی. کە ئەمانەن:

١-مسوڵمانەتی:

یەکەمین مەرجی تۆبەی ڕاست و ساغ و وەرگیرانی لە لایەن خوای بە بەزەیی‌یەوە ئەوەیە کە خاوەنەکەی خاوەن ئیمان و مسوڵمان بێت، ئەگەرنا بابای کافرو هاوبەش دانەر (الکافر و المُشرِك) هەتا واز لە کوفرو شرکەکەیان نەهێنن، کە گەورەترین گوناحن و بەبێ تۆبەی تایبەت مەحاڵە خوا قەڵەمی لێبوردنی‌یان بەسەردا بێنێ، ڕێی تۆبەکردنیان لە گوناح و تاوانەکانی دیکەیان نیەو لێیان وەرناگیرێ، خوای دادگەر لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ وَلَيْسَتْ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمْ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ أُوْلَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ النساء:١٨.

واتە: وە تۆبە بۆ ئەوانە نیە کە کردەوە خراپەکان دەکەن و هەتا کاتێك کە مەرگ یەخەی بە یەکێکیان گرت بڵێ: من ئێستا دەگەڕێمەوە! هەروەها بۆ کەسانێکیش نیە کە بە کافرێتی دەمرن. ئەوانە ئازارێکی بە ئێشمان بۆیان ئامادە کردوە. هەروەها فەرموویەتی: ﴿ إِنَّ اللَّهَ لا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ ..﴾ النساء:١١٦.

واتە: بێگومان خوا لەوە نابوورێ کە هاوبەشی بۆ دابنرێ..

بەڵێ بابای کافرو موشریك پێویستە بەر لەهەر گوناح و تاوانێکیان تۆبە لە کوفرو شیرکەکەیان بکەن.

٢-تەنیا خوا پێ مەبەست بوون (الأخلاص):

خوا پێ مەبەست بوون (الأخلاص) هەوێنی هەر کردەوەیەکی چاکەو مەرجی وەرگیرانیەتی، خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿..فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلاً صَالِحًا وَلا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ الكهف:١١٠، **واتە: جا هەر کەسێك کە بە ئومێدی دیداری پەروەردگاریەتی با کردەوەی باش بکات و لە پەرستنی پەروەردگاری‌دا هیچ کەس نەکاتە هاوبەش.**

دیاره مەسەلەی قبووڵ نەکرانی هیچ کردەوەیەکی چاك کە تۆبە یەکێکیانە بەبێ نیازو مەبەست یەکلاکردنەوە بۆ خوا یەکێکە لە شتە ڕوون و ئاشکرایەکانی ئیسلام و وێڕای چەندان دەقی قورئان و سوننەت یەکدەنگی زانایان (إجماع العلماء)یشی لەسەرە، وەك (ابن حجر العسقلاني) لە (القرطبي)یەوە هێناویەتی کە گوتوویەتی:[٤٦] (و لا تصح التوبة الشرعية الاّ بالإخلاص، و مَنْ تَرَكَ الذنْبَ لِغَيْرِ الله لايكون تائِباً إتِّفاقاً).

واتە: وە تۆبەی شەرعیی بەبێ ئیخلاص دروست نابێ، وە هەر کەسێك لەبەر غەیری خوا واز لە گوناحان بهێنی ئەوە بە یەکدەنگیی (زانایان) بە تۆبەکار دانانرێ.

هەروەها (ملا علي القاري) خاوەنی (شَرْحُ الفقه الأكبر)یش گوتوویەتی:[٤٧] (فَمَنْ نَدَمَ على شُرْبِ الخَمْرِ مثلاً لِما فيه مِنَ الصَّرْعِ و خِفَّةِ العَقْلِ و كثرةِ النِّزاع و الإخْلالِ بالعِرْضِ و المالِ لم يكَنْ تائِباً شرعياً)، جا کەسێك بۆ وێنە لە خواردنەوەی مەی پەشێمان بێتەوە لە سۆنگەی ئەوەوە کە لە خۆی دەچێ و عەقڵی پێی سووك دەبێت و زۆر تووشی کێشەو هەرا دەبێ و زیان بە ئابڕوو و کەرامەت و سامانی دەگات، ئەوە لە ڕووی شەرعەوە بە تۆبەکار دانانرێ.

٣-پەشێمان بوونەوە (النَّدَمْ):

ئەمیش مەرجێکی دیکەی زۆر گەورەو بنەڕەتی تۆبەی ڕاست و ساغەو بگرە کاکڵ و جەوهەریەتی، هەر بۆیەش پێغەمبەری خوا ﷺ وەك چۆن لەبەر گرنگی لە عەرەفات وەستان (الوقوفُ بِعَرَفَة) فەرموویەتی: (الحَجُّ عَرَفَةٌ) رواه البخاري، **بە هەمان شێوەش فەرموویەتی: (النَّدَمُ تَوْبَةٌ)** رواه ابن ماجه عن عبدالله بن مسعود و أخرجَهُ الحاكم في المستدرك و قال: صحيح الأسناد و لم يُخْرِجاه[٤٨].

ئنجا (عبدالله بن مسعود) خوا لێی ڕازی بێ جوان چۆنیەتی پەشیمانی و داخ و حەسرەتی بابای تۆبەکارمان پیشان دەدات، کە گوتوویەتی: (إنَّ المؤمِنَ يَرى ذُنوبَهُ كأَنَّهُ قاعِدٌ تَحْتَ جَبَلٍ يَخافُ أَنْ يَقَعَ عليه. و إنَّ الفاجِرَ يَرى ذُنوبَهُ كذُبابٍ مَرَّ على

---

[٤٦] بڕوانە (فتح الباري) ج١١، ص ١٠٣، کە لە (المُفْهِم)ی قرطبیەوە نەقڵی کردوە.

[٤٧] بڕوانە: (المواقف في علم الكلام) ص ٣٨٠، ٣٨١.

[٤٨] بڕوانە: (التوبة في ضوء القرآن) ص ٤٩.

أَنْفِهِ) رواه البخاري[٤٩]. **واته**: بێگومان بابای بڕوادار گوناحەکانی وا دەبینێ کە لە بن شاخێك دانیشتووەو دەترسێ بە سەریدا بڕووخێ، بەڵام بابای بەدکار گوناحەکانی وەك مێشێك تەماشا دەکات کە بەلای لووتیدا تێپەڕ دەبێ!

٤-دەست هەڵگرتن و وازهێنان لە گوناح:

وەك چۆن پەشیمانی (نَدَمْ) مەرجی بنەڕەتی پەنهان و دەروونی تۆبەیە، دەست هەڵگرتن و وازهێنان (إقْلاع) لە گوناح و خراپە و تاوانیش، مەرجی ڕواڵەتی و ئاشکرای تۆبەیەو لە ڕاستیدا تۆبە بەبێ واز لە گوناح هێنان هیچ مانایەکی نیەو دەبێتە ناوی بێ نێوەڕۆك، چونکە وەك لە پێناسەی (توبة)دا گوتمان: بریتییە لە گەڕانەوە (رُجوع)و، گەڕانەوەش هەم لە گوناح گەڕانەوەو هەم بۆ لای خوا بادانەوەو وەرچەرخانەوەش دەگرێتەوە.

٥-دان بە گوناحدا هێنان:

ئەمیش مەرجێکی دیکەی وەرگیرانی تۆبەو بە ڕاست و ساغ لە قەڵەم درانیەتی و ئەنجام و بەرهەمی ڕاستەوخۆی پەشێمانی (نَدَمْ)یشە، دیارە دان بە گوناح و هەڵەدا هێنان (الأعتراف بالذنب)یش دەبێتە مایەی گوناح پۆشران و لێبوردرانی ئینسان، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: (.. **فأَنَّ العَبْدَ إذا اعْتَرَفَ بِذَنْبٍ ثم تابَ تابَ الله عَلَيْهِ**) رواه مسلم عن عائِشة رضي الله عنها.

واته: بێگومان بەندە هەرکاتێك دانی بە گوناحدا هێنا، ئینجا تۆبەی کرد ئەوە خوا تۆبەی لێ وەردەگرێ.

٦-ئیرادەی پتەوو دڵ دامەزران لەسەر نەگەڕانەوە سەر گوناح:

بێگومان ئینسان لە ئەنجامی بێ هێزی ئیرادەو خۆڕانەگرییەوە تووشی گوناح و لادان دەبێ، وەك خوای زانا لە بارەی (ئادەم)ەوە علیه السلام پاش خواردنی لە درەختە قەدەغەکراوەکەو لە بەهەشت دەرکرانی فەرموویەتی: ﴿ وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَى آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا﴾ طه: ١١٥، **واته**: بێگومان لەمەوبەر ئادەممان ڕاسپاردبوو (کە لە درەختە قەدەغە کراوەکە نەخوات) بەڵام لە بیری چوو و (لەو مەسەلەیەدا) دڵ دامەزراوییمان پێوە نەبینی.

---

[٤٩] بڕوانە: (فتح الباري) ج٧، ص ١٠٢ – ١٠٥.

بۆیە دامەزراویی و نەلەخشاویی ئیرادەی قایم و پۆڵایین بۆ بانەدانەوە سەر گوناح و سەرپێچییەکی دیکەیە لە نیشانەکانی تۆبەی ڕاست و ساغ و مەرجێکە لە مەرجەکانی وەرگیرانی.

٧-چاکەرکاریی و قەرەبوو کردنەوەی ڕابردوو:

هەر کەسێك بە ڕاستیی و ساغیی گەڕابێتەوە لای خوا (تبارك و تعالی) بێگومان هەوڵ دەدات و کۆشش دەکات کە کەلێنی ڕابردوو پڕ بکاتەوەو زیانی تێپەڕیو قەرەبوو بکاتەوە، بۆیە چاکەکاریی (إِصْلاح)یش مەرجێکی دیکەی تۆبەی ڕاست و ساغە، خوای بەرزو مەزنیش لەو بارەوە فەرموویەتی: ﴿ وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ الانعام:٥٤.

واتە: وە هەر کاتێك ئەو کەسانەت هاتنەلا کە بڕوایان بە ئایەتەکانمان هەیە، ئەوە پێیان بڵێ: سەلامتان لێ بێ، پەروەردگارتان بەزەیی هاتنەوەی لەسەر خۆی نووسیوە کە هەرکامێکتان بە نەفامیی خراپەیەك بکات، پاشان دوای ئەوە تۆبە بکات و چاکەکاریی بکات ئەوە بێگومان (خوا لەگەڵیدا) لێبوردەی میهرەبانە.

٨-گێڕانەوەی مافی خاوەن مافان و بۆ قەرەبووکردنەوەیان:

ئەمیش مەرجێکی دیکەی گەورەو گرنگی وەرگیرانی تۆبەو بە ڕاست و ساغ دانرانیەتی، ئنجا ئەو هەق و مافانەش بە گشتی دوو جۆرن:

یەك: مافە ماددیەکان

دوو: مافە مەعنەویەکان

جاریێ بۆ مافە ماددیەکان ئەوە پێویستە بە زووترین کات بیانگێڕێتەوە بۆ خاوەنەکانیان یان بۆ میراتگرەکانیان ئەگەر خۆیان نەمابوون، وە ئەگەر میراتگرو خزم و خوێشیشیان نەبوو مافەکانیان بۆ بخاتە خەزێنەی دەوڵەت (بَيْتُ المال)ەوە ئەگەر مسوڵمانان بوویان، ئەگەر نا بۆیان بکاتە خێر[50].

---

[50] (إبن المفلح) لە (ابن عقيل)ەوە نەقڵی کردوە کە لە کتێبی (الأرشاد)دا گوتوویەتی: (و من شَرْطِ صِحَّتِها رَدُّ المَظْلَمَةِ الى مالِكها إِنْ كان باقياً أَو التصدُّق بِها إِنْ كان مَعْدُوماً و لَيْسَ لَهُ ورثه) بڕوانە: (لآداب الشرعية) ج١/ ص ١٢٩.

دیاره ئەگەر توانای دانەوەی ئەو هەق و مافانەشی نەبوو، دەبێ هەرچۆن بێ خاوەنەکانیان ڕازی بکات و گەردەنی خۆییان پێ ئازاد بکات، ئەگەرنا وەك (حَقُّ الناس) هەر لەسەری دەمێنن بۆ قیامەت.

بەڵام ئەگەر مافەکان مەعنەویی بوون ئەوە پێویستە بابای تۆبەکار داوای لێبوردن لە خاوەنەکانیان بکات و گەردنی خۆییان پێ ئازاد بکات و هەرچۆن بووە ڕازییان بکات، ئەگەر بە خۆ خستنە بەردەست و ئامادەیی دەربڕینی تۆڵە لێ ستاندنەوەش بێت.

ئنجا ئەگەر هات و هەق و مافەکان بە جۆرێك بوون کە ئەگەر بابای خاوەن ماف پێیان بزانێ زیاتر دڵی پێیان ناڕەحەت بێت، بۆ وێنە: بابای تۆبەکار جۆرە بوختانێکی بۆ کردبێ کە هەتا ئەو کاتە نەیزانیبێ و بە بیستنی زۆر ناڕەحەت بێت، ئەوە چاکتر وایە هەر پێی نەڵێ و لە جیاتی ئەوە لەملاولا مەدحی بکات و باسی چاکەکانی بکات و لە نێوان خۆی و خواشدا بۆی بپاڕێتەوەو دوعای خێری بۆ بکات[51].

پێغەمبەری خوا ﷺ لە بارەی گێڕانەوەی هەق و مافی خاوەن مافەکانەوە فەرموویەتی: (مَنْ كانَتْ عِنْدَهُ مَظْلَمَةٌ لأخيه فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْها، فأنه لَيْسَ ثَمَّ دينارٌ و لا دِرْهَمٌ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُؤْخَذَ لأخيهِ من حَسَناتِهِ، فأنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ حَسَناتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئاتِ أَخيْهِ فَطُرِحَتْ عَلَيْهِ) رواه البخاري. **واتە: هەر کەسێك ستەمی لە برایەکی کردووەو هەقێکی لە سەریەتی با ئێستا گەردنی خۆی لێی ئازاد بکات، چونکە لەوێ (لە قیامەتێ) هیچ زێڕو زیوێك نیە لە چاکەکانی وی دەدرێتە برایەکەی (لە جیاتی هەقەکەی)، وە ئەگەر چاکەیشی نەبوون لە خراپەکانی برایەکەی وەردەگیرێن و فڕێ دەدرێنە سەری!**

واتە: لە مەرجەکانی دامەزرانی تۆبەو دروست بوونی ئەوەیە کە مافە زەوتکراوەکە بگێڕێتەوە بۆ خاوەنی ئەگەر مابێت، یان کردنە خێری ئەگەر نەمابێ‌و میراتگریشی نەبن.

[51] بڕوانە: (الآداب الشرعية) لأبن مُفْلِحِ المَقْدِسي. ج١، ص ١١٤ و ١١٥و ١١٦، جا (ابن مُفْلح) لەو بارەوە کە باش نیە لەو جۆرە حاڵەتانەدا بابای خاوەن ماف ئاگادار بکاتەوە سێ هۆی هێنانەونەوە:

١-ئەگەر ئاگاداریی بکاتەوە دەبێتە مایەی پتر ئازاردانی.

٢-وە دەگونجێ کە بابای خاوەن ماف زۆر بە زیادەوە تۆڵە لە کابرای قەرزداری بکاتەوەو ستەمی لێ بکات.

٣-وە دەگونجێ کە ببێتە مایەی نەمانی خۆشەویستی‌و دۆستایەتی نێوانیان و پەیدابوونی بوغزو کینەو دوژمنایەتی.

٩-ڕاست ڕاوەستاویی و بەملاولادا لانەدان:

ئـەمیش مـەرج و نیشـانەیەکی دیکـەی تۆبـەی ڕاسـت و سـاغ و تـەواوە، دیـارە مەبەستیش لـە ڕاست و ڕاوەسـتاویی (الأسـتقامة) ئەوەیـە کـە بابـای بـۆ لای خـوا گەڕاوە (التائب الی الله) ڕێك و ڕاست لەسەر جادەی شەرع بڕوات بەبێ بە زایەدان و زۆر تێنووسان (تَفْرِيْط و إِفْراطْ).

خوای کاربەجێ و بە بەزەیی فەرموویەتی: ﴿ فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَـكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ هود -١١٢.

واتە: جا (ئەی موحەممەد) وەك فەرمانت پێ کراوە خۆت و ئەوانەش کە لەگەڵتدا گەڕاونەوە (لای خوا) ڕاست ڕاوەسـتاو بـن و لـە سـنوور دەرمـەچن. بێگومـان ئـەو بەوەی دەیکەن بینایە.

(سید قطب)ی شەهید لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا گوتوویەتی[٥٢]: (فەرمان کردن بـە (توبة) و ئەوەی کە لێیەوە پەیدا دەبێ لە بێداریی ویـژدان و سـەغڵەتیی، زۆر جاران سەردەکێشێ بۆ تێپەڕاندن و زیادەڕۆیی کە ئەم ئایینـە لـە ئاسانییەوە دەگۆڕێ بۆ زەحمـەت، دیارە خـواش دەیـەوێ ئایینەکەی وەك ناردوویەتـە خـوارێ بمێنێتـەوەو دەیـەوێ ئینسـان لەسـەری ڕاوەسـتاو بێـت بـەبێ تێپـەڕاندن و سەرکێشـی. چونکـە تێپـەڕاندن و سەرکێشیش وەك کەمتەرخـەمی و بەزایـەدان ئـەم ئایینـە لـە سروشـتی خۆی دەباتە دەرێ).

بەڵی ئەم مەرجەش یەکێکە لە مەرجە گرنگ و بنەڕەتییەکانی گەڕانـەوەی ڕاست و ساغ، چونکە لادان لـە شـەرع و ئاییـنی خـوا هـەر لادانـە بەهـەر بارێکیاندا بێت و، بابای گەڕاوە (تائِبْ)یش ئەگەر لە خۆی وریا نەبێت بە تایبـەت لـە سـەرەتاوە ڕەنگە دووچاری دەردی تێپەڕاندن (إِفْراطْ) ببێ بە حیسابی خۆی بۆ قەرەبووکردنەوەو تێ هەڵهێنانـەوە، بـەڵام بێگومـان لەمیشـیاندا وەك حاڵـەتی پێشـوو – کـە بەزایـەدان (تَفْريـطْ) بـوو – هـەر بە دۆڕاوو زیانبار (خاسِرْ) و گوناحبـار دادەنـرێ و لـە جـۆرە گوناحبارییەکەوە بۆ جۆرێکی دیکـەی گواسـتۆتەوە! وە مـن بـۆ خـۆم لـەو جـۆرە

---

[٥٢] بڕوانە: (في ظلال القرآن) ج٤، ص ١٩٣.

کەسانەم دیون کە کاتی خۆی لــە نــەفامیی و دوور لــە خوایــی و کەمتەرخــەمیی‌دا گوزەراندوویانـەو، پاشـان کە خـوا ڕوحمـی پێیـان کـردوە بێـدارو هۆشـیار بوونـەوە ئەوجار هێندە بەولادا تێنووساون تاکو لە سنوورەکانی شەرعیان تێپـەڕاندوەو، هـی واشم تێدا بینیون کە پاشـان لـە سۆنگەی ئـەو زیـاد تێنووسـان و خـۆ ئەزیـەت دان و سنووری شەرع بەزاندن و لادانەدا دووبارە گەڕاوەتەوە سەر گومڕاییەکەی پێشووی!!

دیارە فیطرەت و سروشتی ئینسانیش تەنیا تەحەممولی شەرع و بڕیارە ڕاست و دروست و پڕ بە پێستەکانی دەکات و لە شەرع لادان هەرچۆن بێ‌و بەهەر بارێکدا بێ هەر دژو پێچەوانەی فیطرەتە: ﴿ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ الروم: ٣٠.

واتە: دەجا ڕووی خۆت ڕاست ڕابگرە بەرەو ئایینی پاك و بێ هەڵە. کە بە پـێی ئـەو سروشـتەیە خـوا خـەڵکی لەسـەر خولْقاندوەو گۆڕانیـش بەسـەر دروسـت کراوی خوادا نایەت. ئائەوەیە ئایینی ڕێك و ڕاست، بەڵام زۆربەی خەڵکی نازانن.

١٠-دەرخستن و ئاشکراکردنی تۆبە لەو گوناحانەی کە بە ئاشکرا کردوونی:

ئـەمیش کـە مـەرج و نیشـانەی کۆتـایی تۆبـەی ڕاسـت و سـاغە یەکێکـە لـە مەرجـە گەورەو بنەڕەتی‌یەکانی قبووڵ کرانی گەڕانەوە لای خوا.

چونکە گوناح و تاوانەکان لە ڕووی پەنهان و ئاشکراییەوە دوو جۆرن:

جۆرێکیان ئینسان بە شێرراوەیی کردوونی و لە نێوان خۆی و خوادان و خەڵکی پێیان نازانن، ئەم جۆرە تەنیا ئەو مەرجانەی کە ڕابردن بەسـنی بـۆ تۆبـە لێ‌کردنیـان، بەڵام جۆری دووەمیان کە بە ئاشکرا کراون و خەڵك و دەوروبەر پێیان زانیـون، ئـەوە بێگومان وێڕای مەرجە ڕابردووەکان ئـەم مـەرجی دەیەمەشیان پێویستە بۆ تۆبـەی ڕاست و ساغ لێ‌کرانیان.

بۆ وێنە: بابایەك کە بە دزیی کردن و ڕێگریی یان مـەیخۆریی یـان داوێن پیسـی، یان بانگەواز کردن بۆ کوفرو شیرك و دژایەتی کردنی ئیسلام یان.. هتد ناسـراوە بـە ئاشکرا ئەو گوناح و تاوانانەی ئەنجام داوە، ئەوە بێگومان کاتێك تۆبەکەی بە ڕاست و سـاغ دادەنـرێ و لێ وەردەگـیرێ کـە وێـڕای مەرجـە پێشـووەکان ئـەم مەرجـەش

جێبەجێ بکات و بە ئاشکراو ڕوونی و ڕاشکاویی و بێ منگەمنگ پەشێمانی خۆی بخاتەڕوو و ڕای بگەیەنێ کە هەتا ئێستا لەسەر هەڵەو تاوان بووەو ئێستاش پەشێمانەو بە کردەوەو حاڵ و وتاریش پێشانی بدات و ئیسپاتی بکات کە ڕاست دەکات. سەرنج بدە چۆن خوای پەروەردگار و کاربەجێ دەربارەی ئەو زانایانەی کە ئایەتەکانی خوایان شاردۆتەوەو بە نرخێکی کەم بە طاغووتەکانیان فرۆشتوون و خەڵك و میللەتیان بۆ چەواشەکردوون و هەڵخەڵەتاندوون، وێڕای تۆبەو چاکەکاریی (التوبة و الإصْلاح)، ڕوونکردنەوەی هەق و ڕاگەیاندنیشی بۆ بە مەرج گرتوون:

﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنْ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُوْلَئِكَ يَلْعَنُهُمْ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمْ اللَّاعِنُونَ، إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُوْلَئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴾ التوبة ١٥٩- ١٦٠.

واتە: بێگومان ئەو کەسانەی کە ئەوە دەشارنەوە کە ناردوومانەتە خواریێ لە بەڵگەکان و ڕێڕوونی پاش ئەوەی لە کتێبی خۆماندا بۆ خەڵکیمان ڕوون کردۆتەوە، ئا ئەوانە خوا لەعنەتیان لێ دەکات و هەرچی نەفرین کەرە نەفرینیان لێ دەکات. بێجگە لەو کەسانەی کە تۆبەیان کردوەو چاکەکارییان کردوەو (هەقیان) ڕوون کردۆتەوە، ئا ئەوانە مسۆگەر تۆبەیان لێ قبووڵ دەکەم وە من زۆر تۆبە وەرگری بە بەزەییم.

بەڵی کەسێك (بۆ وێنە سەرکردەو کادری یەکێك لە ڕژێمە طاغووتییەکان و حیزب و ڕێکخراوە عەلمانییەکان[٥٣] کاتێك دەعوای مسوڵمانەتی و گەڕانەوە لای خوای لێ دەسەلمێنرێ کە بە قسەو وتارو نووسین و کردەوەو ڕەفتاری ڕۆشن و بێ پێچ و پەناو ڕاشکاو، بە هەڵەداچوونی پێشووی و گەڕانەوە سەرهەقی ئێستای ڕابگەیەنێ، تاکو کە پێشتر بەهۆی ئەوەوە خەڵکێك کافرو گوناحبار بووەو ڕێیان لێ بزر بووە، لەمەودوا ئەو خەڵکەو خەڵکی دیکەش بزانن و دڵنیابن کە ئەو کابرایە پێشتر سەرگەردان و ڕێ لێ ون بوو بووە و گیرۆدەی ڕێچکەیەکی پووچ بووە.

دیارە ئەو دە (١٠) مەرجانەی ڕابردن تێکڕایان بە خودی تۆبەکەوە پەیوەست بوون، بەڵام تۆبەی ڕاست و ساغ دوو مەرجی دیکەشی پێویستن کە پەیوەندییان بەکاتی تۆبە تێدا وەرگیرانەوە هەیە ئەمانیش:

---

[٥٣] لە کتێبی (سۆزی نەتەوایەتی و بیری ناسیۆنالیزم) داو لە بەشی چوارەم (مسوڵمانەتی و کوردایەتی لە نێوان ئیسلامییەکان و عەلمانییەکاندا) پێناسەی وشەو زاراوەی عەلمانیەت (سیکۆلاریزم)مان کردوە.

١١-دەبێ تۆبەکردن بەر لەکاتی سەرەمەرگ بێت:

خوای پەروەردگار و دادگەر ئەم مەرجەی بۆ وەرگیرانی تۆبە زۆر جوان ڕوون کردۆتەوە، فەرموویەتی: ﴿ إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُوْلَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا، وَلَيْسَتْ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمْ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ أُوْلَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ **النساء:١٧-١٨.**

واتە: بێگومان تەنیا تۆبە وەرگیرانی کەسانێك لەسەر خوایە (کە بۆ خۆی لەسەرخۆی پێویستی کردوە) کە بە نەفامی[٥٤] خراپە دەکەن و پاشان زوو[٥٥] دەگەڕێنەوە، جا ئەوانە خوا لێیان خۆش دەبێ و خواش زانای کاربەجێیە. بەڵام کەسانێك کە بەردەوام خراپەکان دەکەن هەتا کاتێك کە مەرگ گەیشتە سەریەکێکیان دەڵی من ئێستا تۆبە دەکەم، هەروەها کەسانێك کە بە کافریی دەمرن، ئەوانە تۆبەیان بۆ نیە، وە ئەوانە ئازارێکی بە ئێشمان بۆیان ئامادە کردوە.

هەروەها خوای دادگەر دەربارەی چۆنیەتی تۆبەکردنی فیرعەونی مووسا علیە الصلاة و السلام وە هۆی تۆبە لێوەرنەگیرانی فەرموویەتی: ﴿وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنْ الْمُسْلِمِينَ، أَالْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنْ الْمُفْسِدِينَ ﴾ **یونس ٩٠-٩١.**

---

[٥٤] **تویژەرەوانی قورئان لە بارەی مانای وشەی (بجهالة) چەند ڕایەکیان هەیە، بەڵام ئەوەی کە ڕۆچووەکان (الرّاسخون) لە سەری ڕێك کەوتوون ئەوەیە کە (ابن جرير) گوتوویەتی و هەرکام لە (الرّازي) و (ابن كثير) و (أبو حيّان)یش پشتگیریيان کردوە، (ابن جرير) گوتوویەتی: (المراد بالجهالة كل مَنْ عَصى الله خطأ أو عَمْداً فهو جاهِلٌ حتى يَنْزَع عن الذنب) واتە: هەر کەسێك بە هەڵە یان ئەنقەست سەرپێچی خوا بکات نەفامە هەتا دەگەڕێتەوە. بڕوانە: (جامع البيان) ج٤، ص ٢٠٢، ٢٠٣، وە: (مفاتيح الغيب) ج١، ص ٤، وە : (تفسير القرآن العظيم) ج١، ص ٤٦٣، وە : (البَحْرُ المحيط) ج٣، ص ١٩٧، ١٩٨.**

[٥٥] **مەبەست لە (من قريب)یش بە ڕای زۆربەی زاناو تویژەوان پێش سەرەمەرگ (إحتضار)ە، وەك هەرکام لە (طبري) و (قرطبي) و (ابن الجوزي) و (أبي السعود) گوتوویانە، بڕوانە: (جامع البيان) ج٤، ص٢٠٤، وە (تفسير القرطبي) ج٥، ص ٩٢، وە (زاد الميسر في علم التفسير) ج٢، ص ٣٧، وە (تفسير أبي السعود) ج٢، ص ١٥٦.**
بەڵام بێگومانم تۆبەو گەڕانەوە لە گوناح هەتا زووتر بێت و بە پەلەتر بێت چاکترو مسۆگەرتر قبووڵ دەکرێ، بۆیەش هەندێك لە زانایان (من قريب)یان بە (في حال الصحّة) لێکداوەتەوە، وە (قرطبي) لەو بارەوە گوتوویەتی: (إنما صحَّت التوبة منه في هذا الوقت لأن الرجاَ باقٍ..) بڕوانە (تفسير القرطبي) ج٥، ص٩٢. واتە: بۆیە لە کاتی ساغییدا تۆبەکەی تەواوەو لێی وەردەگیرێ چونکە ئومێدو هیوای ژیانی ماوە..

واتـه: وه وەچـەی یـەعقووبمان لـە دەریـا –ی سـوور– پـەڕاندەوه، جا فیرعـەون و سـەربازەکانی لـە ڕووی سـتەم و دوژمنایەتیـیەوه شوێنیان کـەوتن، هـەتا کـاتێك کـە خەریك بوو (فیرعەون) بخنکێ گوتی: بڕوام هێنا کە هیچ پەرستراوێك نیـە جگـە لـەو زاتەی کە وەچەی ئیسرائیل ئیمانیان پێی هەیە وه من لـە مسوڵمانانم. (خـوا پـێی فەرموو) جا ئێستاکە بڕوا دێنـی (کـە چـارەت نـەماوه) لـە حـاڵێکدا کـە لـەوەپێش سەرپێچییت دەکردو لە تێکدەران بووی؟!!

پێغەمبەری خواش ﷺ لەو بارەوه کە تۆبە لەکاتی گیانـەڵاو سـەرەمەرگدا قبـووڵ نیە، فەرموویەتی: (إِنَّ اللهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ العَبْدِ ما لَمْ يُغَرْغِرْ) رواه الترمذي و أخرجه الحاكم و صَحَّحَهُ و وافقه الذَّهَبي و صَحَّحَهُ النووي في شرح صحيح مسلم [56]..

واتـه: بێگومـان خـوا تۆبـەی بەندەکـەی قبـووڵ دەکـات مـادام گیـانی هـەر لـە نێـو جەستەیدا بێ و نەگەیشتبێتە حاڵەتی غەرغەرە کردن. (کە مەبەست ڕووح گەیشتنە گەروو و کاتی گیان کێشرانە).

١٢-پێویتسە بەر لەکاتی خۆرگەڕانەوەو هەڵهاتنی لە ڕۆژهەڵاتەوه بێ:

ئـەمیش مـەرجێکی دیکـەی وەرگـیرانی تۆبەیـەو هـەرکاتێك خـۆر لـە ڕۆژئـاواوه هەڵهات ئەمە یەکێکە لـە نیشانە گەورەکانی کۆتـایی هـاتنی ژیـانی دنیـاو دەسـت پـێکردنی هـاتنی قیامـەت، تۆبـەی هیچ کـەس وەرناگیرێ، پێغەمبـەر ﷺ لـەو بـارەوه **فەرموویەتی: (وَمَنْ تابَ قَبْلَ أَنْ تَطلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِها تابَ اللهُ عَلَيْـه)** رواه مسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه.

واتـه: وه هەرکەسێك بـەر لـەوەی خـۆر لـە ڕۆژئـاوه هـەڵبێ تۆبـە بکـات خـوا لێـی خۆش دەبێت.

دیارە حیکمەتی ئەوەش کە تۆبەکردن و گەڕانەوەی کاتی گیانەڵاو دەمی خۆر لـە ڕۆژئاواوه هەڵهاتن وەرناگیرێ، ئەوەیـە کـە ژیـانی دنیـا تاقیگـای ئینسانەو دەرفـەتی ئیمـان هێنـان و نـەهێنان و چاکـەکاریی و خراپـەکاریی، هەیـە، بـەڵام لـەکاتی ڕوح دەرچوون و لە دەمی خۆرگەڕانەوەدا ئەو هـەل و دەرفـەتی تاقیکرانـەوه (إِمتِحـان)یە بەسەر دەچێ، لە حاڵەتی گیانەڵادا هی ئەو ئینسانە کە خەریکی گیان سپاردنەو، لە حاڵەتی خۆرگەڕانەوەشدا هی سەرجەم مرۆڤایەتی!

---

[56] بڕوانە: (التوبَة في ضَوْء القرآن الكريم) ص٧٠.

وه له ڕاستیدا ئیمان هێنان و گەڕانەوه لای خوا لەو دوو حاڵەتەدا هیچ ئازایەتی نیەو دەبێته شتێکی ناچاریی، وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **(لاتقـومُ السـاعةُ حتَّـى تطلُعَ الشَمسُ مَنْ مَغْرِبها، فأذا طَلَعَتْ فرآها الناسُ آمنوا أجْمَعـون)** متفق عليه و اللفظ للبخاري عن أبي هريرة.

واتـه: قیامـەت نایـەت هـەتا خۆر لـه ڕۆژئـاواوه هەڵنەیـەت جـا ئەگـەر هەڵـهات و خەڵکی بینییان تێکڕا ئیمان دێنن.

ئنجا لـه کۆتـایی ئـەم بڕگـەی یەکەمـەی خـاڵی چوارەم –کـه وەك پێشـتر گوتمـان گرنگـترین خـاڵی باسـی تۆبـەو گەڕانـەوه لای خوایـه– بـه پێویسـتی دەزانم وەڵامـی پرسیارێکی گرنگ بدەمەوه که بریتیه له:

ـئایا نەگەڕانەوه سەر گوناح مەرجه بۆ وەرگیرانی تۆبه؟!

زانایان له وەڵامی ئەم پرسیارەدا دوو ڕایان هەن:

هەندێکیان که (مُعْتَزِلة)شیان له نێودان دەڵێن: نەگەڕانەوه سەر گوناح مـەرجێکی دیکەی وەرگیرانی تۆبەیەو هەر کەسێك پاش تۆبەکەی گەڕایەوەو بایدایەوه سەر ئەو گونـاح و خراپـانـەی کـه تۆبـەی لێیـان کـردوه ئـەوه سـەرجەم ئـەو گونـاح و خراپـەو تاوانانەی پێشووش که تۆبه لێکردنەکەیانی شکاندوه دووباره لـه لیستـەی کردەوه خراپەکانیدا تۆمار دەکرێنەوه، ئنجا خاوەنـانی ئـەم ڕایـه بـه گشـتی دوو بـەڵگان بۆ ئیسپانی ڕایەکەیان دێننەوه:

یەك: دەڵێن تەوبه له گوناحان وەك مسوڵمان بوونی پاش کوفر وایەو، وەك چۆن بابـای کـافر بـه مسـوڵمان بوونـی کوفرەکـەیو ئـەو گونـاح و تاوانانـەی کـه بەرهـەمی بوون لـه کۆڵـی دەبنـەوه، وه هـەر کـاتێك کـافر بـۆوەو هەڵگەڕایـەوه ئیمانەکەیشـی هەڵدەوەشێتەوەو کردەوه چاکەکانیشی بەتاڵ دەبنەوه، بابـای تۆبـەکاریش بەهـەمان شێوەیەو به تۆبەکەی گوناحەکانی دەسڕێنەوەو، به شکاندنی تۆبەکەیشی له سەری دووباره کەڵەکه دەبنەوه.

دوو: ئەم فەرموویەش به بەڵگه دێننەوه[٥٧] **(عن أبي مسعودٍ رضي الله عنه قال رجلٌ: يا رسول الله أَنُؤاخَذُ بما عَمِلْنا في الجاهلية؟ قال: مَنْ أَحْسَنَ في الإِسلامِ لَمْ يؤاخَذَ بمـا عَمِـلَ في الجاهلية. و مَنْ أَساءَ في الإِسْلامِ أُخِذ بالأَوَّ لِ و الآخِرِ)** رواه البخاري.

---

[٥٧] بڕوانه: (فتح الباري شرح صحيح البخاري) ج١٢، ص ٢٦٥، كِتاب: إستتابة المرتدِّين و المُعاندين و قتالِهِمْ..

واتـه: پیاوێك گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا ئایا بەوەی کە لە نەفامێتیدا کردوومانە سزا دەدرێین؟ فەرمووی: هەرکەسێك لە ئیسلامەتیدا چاکەکار بێت لەسەر کردەوەی نەفامێتی لێی ناپرسرێتەوە، بەڵام هەرکەسێك لە ئیسلامەتیدا خراپە بکات ئەوە لەسەر گوناحەکانی پێشوو و دوایی سزا دەدرێ.

بەڵام زۆربەی هەرە زۆری زانایان کە بە (أهل السنّة و الجماعة) ناسراون، دەڵێن: نەگەڕانەوە سەر گوناح مەرجی وەرگیرانیتۆبەو سڕرانەوەی ئەو گوناح و خراپەو هەڵانە نیە کە تۆبەیان لێ کراوە، بەڵکو هەر تۆبەیەك ئەو مەرجانەی کە ڕابردن تێیدابن خوا وەری دەگرێ و ئەم بەڵگانەش بۆ ئیسپاتی ڕایەکەیان دێننەوە:

یەك: هەموو ئەو ئایەت و فەرموودانەی کە باسی تۆبە وەرگیران دەکەن هیچ کامیان ئەو مەرجەی تێدا نیە کە نابێ بابای تۆبەکار پاش تۆبەکەی دووچاری هەڵەو گوناح ببێتەوە بەڵام بە موتڵەقی گفت و بەڵێنی لێبوردن و تۆبە وەرگرتنی بابای تۆبەکاریان تێدایە، بۆ وێنە سەرنجی ئەم دەقانە بدە:

*﴿ غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ﴾ غافر:٣.

واتـه: (خوا) گوناح پۆش و تۆبە وەرگرە. دیارە هەرکام لە وشەی (غافِرْ) و (قابِل)یش دەلالەت لەسەر بەردەوامی دەکەن چونکە (إسْمُ الفاعِلْ)ن.

* ﴿ وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى﴾ طه -٨٢-.

واته: وە بێگومان من بە تەئکید زۆر لێبوردەم بۆ هەرکەسێك بگەڕێتەوەو ئیمان بهێنێ و کردەوەی باش ئەنجام بدات و پاشان بە ڕێی ڕاستدا بڕوات.

* **(و يَتُوبَ اللهُ على مَنْ تـاب)** رواه البخاري عن ابن عبّاس رضي الله عنهما، **واتـه**: وە هەر کەسێك بگەڕێتەوە لای خوا، دەگەڕێتەوە سەری (بەبەزەیی و لێبوردنییەوە).

*(عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبيِّ ﷺ فيما يَحْكي عَنْ رَبِّهِ عَزَّ و جَلَّ قال: أَذْنَبَ عَبْدٌ ذَنْباً. فقال: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لي ذنبي. فقال تبارك و تعالى: أَذْنَبَ عَبْدِي ذَنْباً فَعَلِمَ انه لَهُ رَبّاً يَغْفِرُ الذَّنْبَ و يأخَذُ بالذَّنْبِ، ثُمَّ عادَ فَأَذنَبَ. فقال: أيْ رَبّ اغْفِرْلي ذَنْبي، فقال تبارَك و تعالى: عَبْدي أَذنَبَ ذنْباً فَعَلِمَ أنَّ لَهُ رَباً يغفِرُ الذَّنْبَ و يأخذُ بالذنب، ثُمَّ عادَ فأذْنَبَ. فقال: أي رَبّ اغفرْلي ذنبي، فقال تباركُ و تعالى: أذنبَ عَبْدي ذَنْباً فَعَلِمَ أنَّ لَهُ رَبّاً يَغْفِرُ الذَّنْبَ و يَأخذُ بالذَّنْبِ، إعْمَلْ ماشئْت فَقَدْ غَفَرْتُ لك) رواه مسلم. **واته**: بەندەیەك گوناحی کردن جا گوتی: ئەی خوایە لە گوناحەکەم ببوورە، خوای پایەدارو بەرزیش فەرمووی: بەندەکەم گوناحێکی کرد و

زانی کە پەروەردەگارێکی هەیە لە گوناح دەبووریٚو لەسەر گوناحیش سزای دەدات، پاشان دووبارە گەڕایەوەو گوناحی کردو گوتی: ئەی پەروەردگارم لە گوناحەکەم خۆش بە، خوای پایەدارو بەرزیش فەرمووی: بەندەکەم گوناحی کردو زانیشی کە پەروەردگارێکی هەیە لە گوناح دەبووریٚ و لەسەر گوناحیش سزای هەیە، ئنجا دیسان بایدایەوەو گوناحی کردو گوتی: ئەی پەروەردگارم لە گوناحەکەم ببوورە، خوای پایەدارو بەرزیش فەرمووی: بەندەکەم گوناحی کردو زانی کە پەروەردگارێکیهەیە لە گوناح خۆش دەبیٚ و لەسەر گوناحیش سزای دەدات، دەجا چی دەتەویٚ بیکە (مادام هەمیشە تۆبە بکەی) ئەوە لیٚت خۆش بووم.

(نَوَوي) لە ڕاڤەو شەرحی ئەم فەرمایشتە قودسییەدا نووسیویەتی[٥٨]:

(الحديثُ ظاهِرُ الدلالة أَنَّه لَوْ تَكَرَّرَ الذَّنْبُ مِائَة مَرَّةٍ أو أَلْفَ مَرَّةٍ أو أكثَرَ و تابَ في كُل مَرَّة قُبِلَ تَوبَتُهُ و سَقَطَتْ ذُنوبُهُ و لَوْ تابَ عن الجميع توبة واحِدة بَعد جميعها صَحَّتْ تَوبَتُهُ)

واتە: ئەم فەرموودەیە بە ئاشکرا ئەوە دەگەیەنیٚ کە ئەگەر گوناح سەد (١٠٠) جار یان هەزار (١٠٠٠) جار یان زیاتریش دووبارە بیٚتەوەو هەموو جارێکیش کابرا تۆبە بکات ئەوە تۆبەکەی وەردەگیریٚ و گوناحەکانیشی لادەچن، هەروەها ئەگەر لە جیاتی هەمو جارەکانیش و بۆ هەموو گوناحەکان یەك تۆبەش بکات ئەوە تۆبەکەی هەر دروست و تەواوە.

ئنجا بۆ وەڵامی ئەو دوو بەڵگەیەش کە (مُعْتَزِلَة) و هاوبیرەکانیان بۆ ئیسپاتی دەعوای خۆیانیان هیٚناونەوە دەڵییٚن:

<u>یەك:</u> بیٚگومان ئیمان هیٚنان و تۆبەکردن لە لایەك و، هەڵگەڕانەوە (إِرْتِدادْ) و تۆبە شکاندن لە لایەکی دیکەوە لە یەك جیانو ناگونجیٚ و قیاس بکریٚنە سەر یەکتر، چونکە دەقی قورئان و سوننەت لەسەر ئەوە هەن کە ئیمان کوفر دەسڕیٚتەوەو تۆبەش گوناح لادەبات، وە دەقیش هەن کە کوفر و شیرك و هەڵگەڕانەوەش ئیمان و چاکەکان (الحَسَناتْ) لادەبەن، بەڵام هیچ دەقیدْك نیە لەسەر ئەوە کە گوناح کردن چاکەکان لادەبات و هەڵدەوەشیٚنیٚتەوە!

[٥٨] بڕوانە: (صحيح مسلم بشرح النَّووي) ج١٧، ص ٧٥.

به كورتی: خوای دادگەرو بەخشەر فەرموویەتی: ﴿..إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّـيِّئَاتِ﴾ هود:١١٤، **بەڵام (إن السيّئات يُذْهِبْنَ الحسنات) نیەو نەهاتوە**[٥٩]!!

دوو: **ئەو فەرموودەیەش كە هێناویانەتەوە هەرچەندە ڕاست و ڕەوانە و هیچ ئیشكالی تێدا نیە، بەڵام مەبەست پێی هەڵگەڕانەوە (إِرْتِدادْ) و كافر بوونەوەیە نەك گوناحباریی، چونكە وشەی (أَساءَ فِي الإِسْلامِ) هەرچەندە بە موتڵەقی هاتوە بەڵام سیاقی فەرموودەكەو گەلێك دەقی دیكەی قورئان و سوننەتیش ناچارمان دەكەن كە بڵێین: مەبەست لە (أَساءَ) كافربوونەوەیە كە بێگومان (السَّـيِّئَة المُطْلَقة)ش هەر ئەوەیە! دیارە هەربۆیەش (بخاري)** ڕەحمەتی خوای لێ بێ **ئەو فەرموودەیەی لە ژێر ئەم ناونیشانەدا هێناوە:**

(كتاب إِسْتِتابة المُرتَدِّين و المُعانِدين و قِتالِهِمْ و إِثْم مَنْ أَشْرَكَ بالله و عُقوبته في الدُّنيا و الآخِرة)[٦٠].

سێ: **ئنجا ئەگەر هاتباو گوناح نەكردنەوە مەرجی وەرگیرانی تۆبە بووایە، دەبووایە بڵێین هەركەسێك تۆبەی كرد، دەبێ پاش تۆبەكردنەكەی پارێزراو (مَعْصوم) بێت!! بەڵام ئاشكرایە كە زانایان لەسەر ئەوە یەكدەنگن كە جگە لە پێغەمبەران عليهم الصلاة و السلام هیچ كەس لە هەڵەو گوناح پارێزراو نیە.**

چوار: پاشان دەڵێین: **ئەگەر گریمان دەقەكانی دیكەی قورئان و سوننەتیش ڕاجیایی (إِخْتِلاف) و مشت و مڕی زاناو پێشەوایان هەڵبگرن، ئەوە بێگومان فەرموودە قودسیەكەی كە ڕابردو (مسلم) لە (ابو هريرة) وە هێناویەتی هیچ ئیشكالێك لەو ڕووەوە ناهێڵێ و دەق (نَصّ)ە لە جێگای تێك گیراندا (في مَحلِّ النِّزاعْ)، چونكە خوای پەروەردگارو بەخشندە بە ڕوونی و ڕاشكاوی و لە جاری**[٦١] **سێیەم یان چوارەمدا بە بەندە گوناحبارە تۆبەكەرەی خۆی فەرمووە (إِعْمَلْ ماشِئْتَ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكَ) دیارە دوای فەرمایشتی خواو پێغەمبەرەكەیشی ﷺ هیچ كەس قسەی نامێنێ.**

---

[٥٩] **(ابن عقيل) گوتوویەتی: (لا تُحْبَطُ طاعةً بَمِعْصيةٍ إلاّ ما وَرَدَ في الأحاديث الصَّحيحة فيتوقفُ الأَحْباطُ على الموضع الذي وَرَدَ فيه و لا نَقيسُ عليه) بڕوانە (الآداب الشرعية) ج١، ص ١٨٠، واتە چاكە بە گوناح لاناچێ مەگەر چەند شتێك كە لە فەرموودە ڕاستەكاندا هاتوون، جا هەڵوەشانەوەی كردەوەی چاك بە گوناح تەنیا تایبەتە بەو حاڵەتانەوە كە دەقیان دەربارە هاتوەو نابێ حاڵەتی دیكەیان قیاس بكرێتە سەر.**

[٦٠] **بڕوانە: (فتح الباري(ج١٢، ص ٢٦٥، رقم الحديث: ٦٩٢١.**

[٦١] **(عبد الأعلى) كە یەكێكە لە ڕاوییەكانی ئەم قسەیەی كردوە.**

ب-فاكتەرو هۆكارەكانی سەرگرتنی تۆبەی راست و ساغ

خوێنەری بەڕێز!

دوای ئەوەی لە بڕگەی یەكەمدا باسی مەرج و نیشانەكانی تۆبەو بۆ لای خوا گەڕانەوەی ڕاست و ساغ (التوبَة النَّصوحْ)مان كرد جێی خۆیەتی لەم بڕگەی دووەمەشدا باسی ئەو هۆكارو فاكتەرە سەرەكی‌یانە بكەین كە یارمەتی بابای تۆبەكار (تائِبْ) دەدەن كە تۆبەكەی سەریش بگرێ و بەریش بگرێ! كە ئەمانەن:

١-هەوڵدان بۆ هەرچی زیاتر لە خوا نزیک بوونەوەو دامەزرانی ئیمان:

وەك چۆن كوفرو لەخوا دووركەوتنەوە مایەی گوناح و تاوان و هەر نەگبەتی و مەینەتی‌یەكە ئیمان و لە خوا نزیك بوونەوەش چاوگی هەموو چاكەو نیعمەت و خێرو خۆشی و سەربەرزی‌یەكە لە دنیاو قیامەتدا.

هەر بۆیەش پێغەمبەری خوا ﷺ خوای پەروەردگار لەسەر زمانی فەرموویەتی:

﴿ فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ، وَلا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴾ الذاريات: ٥٠- ٥١.

واتە: دەجا بەرەو خوا ڕابكەن بێگومان من لەوەوە بۆ ئێوە ترسێنەرو بێدار كەرەوەیەكی ئاشكرام، وە هیچ پەرستراوی دیكە ڕەگەڵ خوا مەخەن چونكە من لەوەوە بۆ ئێوە ئاگادار كەرەوەیەكی ئاشكرام.

ئینجا وەك چۆن پڵیتەی چرا بەهۆی نەوت و سووتەمەنی‌یەك كە تێی كراوە دەگرێ و شوعلەی هەیە، ئیمانیش بە هۆی بەندایەتی بۆ خواو فەرمانبەریی بۆ كردنی و پابەندیی بە ئایین و شەریعەتەكەیەوە گەشەو زیاد دەكات و بە پێچەوانەشەوە وەك چرای بێ نەوت دەكەوێتە پڵتە پڵت و خەفەو بێ شۆق دەبێ.. هتد[٦٢].

---

[٦٢] لە كتێبی (ڕێگای صالح بوون و بەرەو خواچوون)دا بەشێكی سەربەخۆمان بۆ ئەو بابەتە تەرخان كردوە بەناوی (توێشووی ڕێگا: بە چی بەرەو خوا بچین؟!).

٢-دوورەپەرێزیی لە برادەری خراپ و دوورکەوتنەوە لە شوێنی تێدا گوناحبار بوون:

هەم دۆست و برادەری خراپ و هەم ژینگەو دەوروبەری خراپ و گەندەڵ گەورەترین کاریگەریان هەیە لەسەر پەلکێش کردنی مرۆڤ بەرەو گوناح و خراپە، دیارە دۆست و براو دەوروبەری چاك و پاکیش بە پێچەوانەوە باشترین هۆکارو دەستبارگری ئینسانن بۆ خواپەرستی و چاکەکاریی.

بێگومان بابای تازەگەڕاوە بەرەو خواو دەست لە خراپە هەڵگرتوو و دەست بە چاکەو طاعەت کردووش، وەك نەخۆشی تازە هەڵساوە دەبێ زۆر هۆشیارو بێدار بێت و خۆی بپارێزێ، چونکە ڕەنگە بە پشووە بایەکی شوبهەیەك و بە کزە بایەکی شەهوەتێك وەزعی تێك بچێ و ڕیسی تۆبەکەی ببێتەوە بە خوری!

خوای بەرزو مەزن دەربارەی کاریگەریی سەلبی دۆست و برادەری شووم و بەدفەڕ فەرموویەتی: ﴿وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَالَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا، يَاوَيْلَتِي لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا، لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنْ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنسَانِ خَذُولًا﴾ الفرقان: ٢٧-٢٩.

واتە: وە ئەو ڕۆژە (بێنە بەرچاو) کە بابای ستەمکارو گوناحبار هەردووك دەستی خۆی دەگەزێ، دەڵێ: خۆزگە لەگەڵ پێغەمبەردا ڕێگام گرتبایەبەر، هەی هاوار بۆ من! بریا فلانکەسم بە دۆست نەگرتایە. چونکە بێگومان لە کتێب (ی خوا) لایدام پاش ئەوەی بۆم هات، وە شەیطانیش زۆر پشتی مرۆڤ بەردەدات لە تەنگانەدا.

هەروەها پێغەمبەری خواش ﷺ لەو فەرموودەیەیدا کە (مُسلِم) لە (أبو موسى الأَشعَري)یەوە دەگێڕێتەوە برادەری چاك وەك میسك فرۆش و هی خراپیش وەك ئاسنگەرو کوورەچی دادەنێ.

دەربارەی بەجێهێشتنی ژینگەو دەورووبەری خراپیشەوە ئەو فەرموودەیە زۆر باوە کە (مُسلِم) لە (أبو سعيد الخُدري)یەوە گێڕاویەتەوەو باسی پیاوێك دەکات کە نەوەدو نۆ (٩٩) کەسی کوشتوەو دەیەوێ تۆبە بکات و سەرەتا دەچێتە لای ڕەبەن (راهِب)ێك پێی دەڵێ: ئایا ڕێی تۆبەم هەیە؟! ئەویش دەڵێ: نەء! کابرا ئەویش

دەكوژێ و سەد (١٠٠) تەواو دەكات! پاشان دەچێتە لای زانایەك و پاش ئەوەی بۆی ڕوون دەكاتەوە كە دەرفەتی تۆبەی هەیەو تۆبە دەكات زانایەكە ئامۆژگاریی دەكات و پێی دەڵێ: (إِنْطَلِقْ إلى أرضِ كذا و كذا فإنَّ بها أُناساً يَعْبُدونَ اللهَ فَاعْبُد الله مَعَهُمْ. و لا تَرْجِعْ الى أَرضِكَ فإنَّها أَرْضُ سُوءٍ) واتە: بچۆ بۆ فلانە سەرزەمینەی ئاواو ئاوا چونكە كەسانێكی لێ هەن خوا دەپەرستن تۆش خوایان لەگەڵ بپەرستە، بەڵام نەگەڕێیتەوە شوێنی خۆت چونكە شوێنێكی خراپە[٦٣].

٣-لە شەیتان وریابوون و لە خۆ پرسینەوە:

ئەمیش هۆكارو فاكتەرێكی یەكجار پێویست و گرنگە بۆ پارێزرانی بابای تۆبەكار لە خلیسكان و دووبارە گیرۆدە بوونەوەی گوناح و تاوان، جارێ شەیتانی بەدفەڕ ئەوە بێگومان وەچەی ئادەم لە شەیطان دوژمنی سەرسەخت تریان نیە، خوای میهرەبان فەرموویەتی: ﴿ إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ..﴾ فاطر:٦،

واتە: بێگومان شەیطان دوژمنتانە دەجا ئێوەش بە دوژمنی بزانن و دژایەتی بكەن.

بۆ شەڕو خراپەو مەترسیی نەفسیش ئەوەندە بەسە كە پێغەمبەرێكی پاك و چاكی وەك (يوسف بن يعقوب بن إسْحاق بن إبراهيم) عليهم الصلاة و السلام لەم بارەیەوە دەفەرموێ: ﴿ وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي..﴾ يوسف: ٥٣.

واتە: وە نەفسی خۆم بەبێ هەڵە و پەڵە ناگرم. چونكە بێگومان نەفس زۆر فەرمان بە خراپە دەكات، مەگەر كەسێك پەروەردگارم بە بەزەیی خۆی لە شەڕی چەپاڵەی بدات..

جا هەرچی شەیطانە تەنها چەكێك كە بتوانین لەگەڵی پێی بەرەنگار ببینەوە، چاك بەندەی خوابوون و هاناو پەنا بردنە بەر خواو خۆ پی لێ پاراستنی خوتخوتەو دنەدانی پیس و بەدیەتی، وەك خوای بەخشندە فەرموویەتی: ﴿ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾ الأعراف: ٢٠٠.

---

[٦٣] بڕوانە: (الآداب الشرعية) لابن مفلح المقدس. ج١، ص ١١٩، ١٢٠ (فصلٌ: فيما على التائِب من قضاء العبادات و مفارقة قَرِينِ السُّوء و مواضع الذنوب).

واتـه: وه هـەر كاتێك لـه شـەيطانەوه نقورچكـەى خوتخوتەيـەكت لىٚ گـيرا، ئـەوه يەكسەر پەنا بەره بەر خوا بێگومان ئەو بيسەرو زانايه[٦٤].

بۆ نەفسيش كاريگەرترين چەك سـەركۆنه كـردن و لێپرسينەوەو مـەرزەم كـردن و جڵەو توند كردنيەتى و خـواى پـەروەردگار گفت و بـەڵێنى داوه بـه هـەر كەسـێك كـه نـەفس لـه ئـارەزوو و داخوازىيـه نارەوايـەكانى بگێرێتـەوەو لـه جوغـزى شـەرعدا كۆنترۆڵ (ضَبْط)ى بكات و لەسەر جادەى هيدايەت ڕاوەستاوى بكات بـه بەهەشتى ڕازاوەو نەبڕاوەى شاد بكات: ﴿ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّـهِ وَنَـهَى النَّفْـسَ عَـنْ الْـهَوَى، فَـإِنَّ الْجَنَّـةَ هِـيَ الْمَــأْوَى﴾ النازعـات: ٤٠-٤١، **واتــه**: وه بـەڵام هـەر كەسـێك لـه پلەوپايـەى پەروەردگارى بترسىٚ و نەفسـى لـه ئارەزوەكـان بگێرێتـەوه. ئـەوه مسـۆگەر بەهەشـت جێگاو مەنزڵگايەتى[٦٥].

٤-بەردەوام بوون لەسەر پەشێمانى و داواى لێبوردن له خوا كردن:

ئەميش دەستەبەركەر (ضامِن)ێكى يەكجار گەورەو بنەڕەتىيه بۆ لەسـەر جـادەى هەق مانەوەى باباى بۆ لاى خوا گەڕاوه (التائِب الى الله) و نەخليسكانى و لانـەدانى، ئنجا نيشانەى بەردەوام بوون لەسەر ئەو پەشێمانىيەش بريتيه لـه داواى لێبـوردن له خوا كردنى بىٚ پسانەوه. چونكه ئينسان كه هەستى كرد گوناحبـارو خـەتابارە ديارە داواى لێبوردنيش دەكات. خواى گوناحپۆش فەرموويەتى:

﴿ وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّـهَ فَاسْـتَغْفَرُوا لِذُنُوبِـهِمْ وَمَـنْ يَغْفِـرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُـوا وَهُـمْ يَعْلَمُـونَ ﴾ آل عمران: ١٣٥. **واتـه**: .. وه ئـەو كەسانەى كه هەر كاتێك كارێكى دزێويان كرد يان ستەميان له خۆيان كرد خوايان دێتەوه يادو داواى لێبوردن بۆ گوناحەكانيان دەكەن، وه كىٚ هەيـه جگـه لـه خوا لـه گوناحان ببوورىٚ، وه له كاتێكدا كه دەزانن سەرپێچى فەرمانى خوا چەند خراپ و شوومه لەسەر ئەوەى كه كردوويانه بەردەوام نەبوون.

---

[٦٤] له بابەتى يەكەمى بەرگى يەكەمى (خواپەرستى مسوڵمان)دا جوان باسى چۆنيەتى بەرهەڵستى كردنى خوتخوتـەو فێڵ و پيلانى شەيطانمان كردوه.

[٦٥] له (ڕێگاى صالْح بوون..)دا به تێرو تەسەلى باسى چۆنيەتى و هۆكارەكانى تەزكيەى نەفسمان كردوه.

شایانی باسیشه كه ئینسان بەهۆی دەوام كردنی لەسەر داوای لێبوردن لە خوا كردن (إِسْتِغْفار الله)ەوە ئەم بەرهەمانەی دەستگیر دەبن:

<u>یەك:</u> هەر كەسێك بە ڕاستی داوای لێبوردن لە خوا بكات خوا لێی خۆش دەبێ، وە لە چەندان دەقی قورئان و سوننەتدا دەردەكەوێ، بۆ وێنە:

***نووح علیه السلام وەك خوای دادگەر لێی گێڕاوەتەوە فەرموویەتی:** ﴿ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا﴾ نوح: ١٠، **واته، جا گوتم (بەگەلەكەم) داوای لێبوردن لە پەروەردگارتان بكەن بێگومان ئەو زۆر لێبوردەیە.**

*(عن أبي سعید الخدري رضي الله عنه عن النبي ﷺ أنه قال: قال إبْلیس: أي رَبِّ لا أزالُ أُغْوي بَني آدَمَ مادامَتْ أرواحُهُمْ في أجْسادِهِمْ، قال: فقال الربُّ عَزَّ و جلَّ، لا أزالُ أغْفِرُ لَهُمْ مااسْتَغْفِروني) رواه احمد و رواه الحاكم بلفظ آخر و قال هذا حدیث صحیح الأسناد و لم یُخرجاهُ.

واته: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ئیبلیس گوتی: ئەی پەروەردگارم وەچەی ئادەم هەتا گیانەكانیان لە جەستەكانیاندا بن خەریكی گومڕاكردنیان دەبم، (پێغەمبەر) فەرمووی: پەروەردگاری زاڵ و پایەداریش فەرمووی: منیش هەتا داوای لێبوردنم لێ بكەن هەر لێیان خۆش دەبم.

<u>دوو:</u> وە بە هۆی داوای لێبوردن لە خوا كردنەوە خوا بەڵاو ئازارو گرفتاری‌یەكان لادەدات، وەك فەرموویەتی: ﴿..وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴾ الأنفال: ٣٣،

واته: وە لە كاتێكدا داوای لێبوردنی لێ بكەن خوا سزاو ئازاریان نادات.

<u>سێ:</u> وە بە هۆی داوای لێبوردن لە خوا كردنەوە نازو نیعمەتی ماددی و مەعنەوی ڕوو لە مرۆڤ دەكەن و تووشی خێرو خۆشی دەبن: ﴿ وَأَنْ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى..﴾ هوود: ٣.

واته: وە كە داوای لێبوردن لە پەروەردگارتان بكەن و پاشان بگەڕێنەوە لای ئەوە مسۆگەر هەتا كاتی دیاری كراو لە گوزەرانێكی خۆش بەهرەمەندتان دەكات..

هەروەها (هوود)یش علیه السلام هەمان موژدەی بە گەلەكەی داوە: ﴿ وَيَاقَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلْ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ..﴾ هود: ٥٢.

واتــــه: وه ئــەی گەلەكــەم داوای لێبــوردن لــە پــەروەردگارتان بكــەن و پاشــان بگەڕێنـەوە لای بێگومـان بارانی بەخوڕزەمتان بۆ دەنێرێ، وە هـێزو پـێزی دیكـەش دەخاتە گەڵ هێزو پێزتان.

<u>**چوار:**</u> وه داوای لێبـوردن لـه خواكـردن مایـەی كـار ئاسـانی و دەرووی خـێر لێ كرانەوەیە، وەك پێغەمبەر (ﷺ فەرموویەتی: **(مَنْ لَزِمَ الأسْتِغْفارَ جَعَلَ اللهُ لَهُ مِنْ كُـلِّ هَـم فَرَجاً و مِنْ كلِّ ضَيقٍ مَخْرَجاً، و رَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ لا يَحْتَسِـبُ)** رواه ابن ماجه عن عبدالله بن عباس رضي الله عنهما" واتـه: هەركەسێك لەسەر داوای لێبـوردن لـه خـوا كـردن بـەردەوام بـێ خوا بۆ هەر خەمێك فەڕاحیەك و بۆ هەر سەغڵەتیەك دەروویەكی بۆ دەرەخسێنێ وە بە جۆرێك كە بۆ خۆی چاوەڕوانی ناكات ڕۆزی دەداتێ.

<u>**پێنج:**</u> پاشان داوای لێبوردن له خواكردن دەبێتە مایەی هەمیشە و دایم گەش و ڕوون و پاك و خاوێن مانەوەی دڵ و دەروون چڵكن نەبوونی و ژەنگ و ژار نەگرتنی، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: **(إِنَّ المؤمِـنَ إذا أَذْنَـبَ كـانَتْ نُكْتَـةً سَـوْداءَ في قَلْبِهِ، فَإن تابَ و نَزَع و اسْتَغفَرَ صَقُلَ قَلْبُهُ، فَإنْ زادَ زادَتْ، فذلك الـرّانُ الّـذي ذَكَـرَهُ الله في كتابهِ (كلاّ بَلْ رانَ على قُلُوبِهِمْ ما كانوا يَكْسِبُونَ)** رواه ابن ماجه و رواه الترمذی و قال: هذا حديث حسن صحيح.

واتە: بڕوادار كە گوناحی كرد خاڵێكی ڕەش لـه دڵـیدا پـەیدا دەكات، جا ئەگـەر گەڕایەوەو دەستی هـەڵگرت و داوای لێبوردنی كـرد دڵـی سـپی و سـاف دەبێتــەوە، بـەڵام ئەگـەر گونـاحی زیـادكردن خاڵـە ڕەشـەكانیش زۆر دەبـن، هـەتا دەبێتـە ئـەو ژەنگەی كە خوا لە كتێبەكەیدا باسی كردوە: (نـەخێر، بـەڵكو كـردەوە خراپـەكانیان ژەنگی لەسەر دڵیان پەیدا كردوە).

بە كورتی و بە كوردی: هەمیشە و دایم پەشێمانی و گوناح و خراپە لە بیربوون و لەبەرچاوبوون دەبێتـە مایـەی بـەردەوام داوای لێبـوردن (إِسْـتِغْفار) لـە خـوا كـردن، ئـەمیش بۆ چاوی تۆبـەو گەڕانـەوە لای خـوا وەك ئـەو برژانـگ و پێڵـوو فرمێسـكانە وایە، كە چاوی سەر دەپارێزن و ناهێڵن دووچاری تەم و تانەو لێڵی ببێ.